

000

IN SPANJE.

REISINDRUKKEN

VAN

A. L. H. OBREEN.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1884.

EX LIBRIS

ANT
XIX
468

B. J.

Steende v. P. J. Kuisier

KLEEDING
van de Koorknaben in de Kathedraal te Sevilla bij den Castagnettendans op 8 December

18 ans.

R-73-530

IN SPANJE.

REISINDRUKKEN

VAN

A. L. H. OBREEN.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1884.

GEDRUKT BIJ E. J. BRILL TE LEIDEN.

Er doen zich in het leven der volken evenals in dat der menschen zonderlinge omstandigheden voor.

Oogenblikken van groote veerkracht en van rusteloozen ijver brengen overspanning met zich, die op haar beurt gevolgd wordt door afmatting en dommel. Als op de golven van den Oceaan, nu hoog dan laag, zijn natiën, die gisteren het hoogst in de beschaving stonden, heden blootgesteld aan verval, om morgen wellicht haar ondergang nabij te zijn, indien zij niet alle krachten inspanssen tot behoud.

Waarin ligt de oorzaak van dat verschijnsel? Het toeval speelt hierbij een rol, dit is onmiskenbaar. De geschiedenis wijst oogenblikken aan, waarin een volk op eenmaal een rij van buitengewoon kundige mannen voortbrengt, die groote dingen tot stand brengen in staatkunde, of in wetenschap, of in kunst.

De tijd van Frederik Hendrik in Nederland, de eerste helft van de regeering van Lodewijk XIV in Frankrijk zijn voorbeelden daarvan. In onze dagen zien wij, hetgeen misschien nimmer in eenig land is voorgekomen, dat Duitschland tegelijkertijd een groot veldheer en een groot staatsman heeft voortgebracht.

Diergelijke feiten liggen buiten alle mensche-lijke overweging. Men kan ze waarnemen, maar ze te verklaren dat is een andere vraag.

Deze glanspunten in de geschiedenis zou men buitenkansen kunnen noemen voor de natie, die er de eer van heeft.

Maar daarneven bestaat het eigen karakter der natie en haar wederstandsvermogen tegen de nadeelige invloeden, die zich doen gevoelen, als de dagen van voorspoed voorbij zijn.

De Egyptische droom in de geschiedenis van Jozef is eeuwig waar. Het zijn steeds de magere beesten, die de vette beesten verslinden. Maar niet ieder volk heeft een koning, die als de dagen van tegenspoed gekomen zijn, luistert naar den raad van den ziener. Niet ieder volk heeft de zelfbeheersching van te sparen voor de toekomst. De geschiedenis van Spanje is leerzaam

in dit opzicht. In den aanvang der middeleeuwen dringen de Arabieren het land binnen. Zoo snel bijna als hunne paarden loopen kunnen, veroveren zij geheel het Noorden van Afrika, geheel het Spaansche schiereiland, en de helft van Frankrijk, en het is ter nauwernood, dat de ijzeren mannen van Karel Martel dezen stroom van godsdienstige dwepers kunnen staande houden. In Spanje blijven zij gevestigd, zij vergeten hun herdersleven, zij worden landbouwers en industriëelen, en in betrekkelijk weinige jaren geraken zij tot ongekenen rijkdom en ontwikkeling. Het is een Nederlandsch geleerde, de hoogleeraar Dozy te Leiden, die over dit tijdperk van de geschiedenis der Arabieren een gloed van nieuw licht heeft doen opgaan, door de studie der oude Arabische kronieken.

Helaas, de Arabieren vergaten de droomgeschiedenis van Jozef. Zij wapenden zich niet tegen de schadelijke invloeden, die ieder volk in zijn rijke dagen tegen zich heeft. Hun verfining werd te groot, hun weelde werd te kwistig, en daarbuiten stonden de Barbaren uit het Noorden, die van hun onderlinge verdeeldheid gebruik zouden maken, om hen te verdelgen. De geschie-

denis der Arabieren in Spanje is niet ongelijk aan den groei der aloë, die bloeit met een grooten luister, en daarna sterft.

Nadat Grenada was gevallen voor de wapenen van Ferdinand en Isabella, was het ook voor goed gedaan met de geheele Arabische beschaving, en tot den huidigen dag hebben de Arabieren, in weerwil van al hun lichaamskracht en van al hun scherpzinnigheid, nimmer kunnen reiken aan de hoogte, waartoe hun voorgeslacht in Spanje eenmaal geklommen is.

Misschien herwinnen zij nog eenmaal den verloren tijd, maar voorshands schijnt dat nieuwe tijdperk nog zeer verre.

Spanje was nu geheel in handen der Christenridders. Ferdinand en Isabella ontvingen in het Alhambra, het paleis der Moorsche koningen te Grenada, den kloeken reiziger, die pas Amerika ontdekt had, en die weldra schatten van goud daardoor aan Spanje zou bezorgen.

Karel V, de grootste staatsman van zijn tijd, wordt kort daarop koning, en regeert over een rijk, waarin de zon nimmer ondergaat. Bij iedere schrede, die men doet in Spanje, ziet men naast de veelvuldige overblijfselen van het

Arabische vernuft ook de grootsche scheppingen der Renaissance.

En daarna? Daarna is het gedaan. De zeventiende eeuw is er getuige van, dat de continentale macht van Spanje wordt vernederd eerst door Engeland, daarna door Frankrijk, dat de Nederlanden afvallen, en hun vrijheid veroveren, dat Italië aan den Spaanschen invloed ontsnapt. Het Oostenrijksche koningshuis sterft uit, en de Bourbons die opvolgen, slagen er niet in, den verloren luister te herwinnen. Toen het Fransche leger in het begin dezer eeuw in Spanje kwam, was die inval min of meer de voorstelling van den prins uit het sprookje, die de schoone slaapster in het bosch komt wekken. Het Spaansche volk had toegegeven aan de neiging tot afzondering, waartoe de ligging des lands aanleiding geeft. Verrijkt door al het goud, dat uit Amerika kwam, was men bezweken voor den lust tot mindere werkzaamheid, tot ontspanning, tot genot, en men had geduld, dat de regeering van die gemakzucht misbruik maakte. Men had verdragen en zelfs toegejuicht, dat de regeering met den brandstapel iedere vrije gedachte uitroeide, en dat ter wille van het ge-

loof geheele streken ontvolkt werden. Het gevolg van dit alles was, dat toen de muren van het aloude Spanje gevallen waren voor de donderslagen, waarmede de geboorte der negentiende eeuw vergezeld ging, een geheele reeks van elders onbekende zeden en gebruiken aan het licht traden, en al heeft het hedendaagsche Spanje zich grootendeels daarvan ontdaan, toch zijn er in menig opzicht toestanden waar te nemen, verschillend van hetgeen men in de overige deelen van Europa gewoon is.

Zoodra als men de Spaansche grenzen over is, heeft men daarvan reeds een eerste bewijs, daar de spoorwijdte in Spanje een andere is dan die van Frankrijk.

Men ziet er een munt, die bij de andere Latijnsche volken niet gangbaar is. Men ziet er het land beploegen op een andere wijze dan elders. In Andalusië telt men dertig of veertig paar ossen achtereen, die op hetzelfde veld de voren snijden. Men ziet er de landbouwers met hun korte buisjes en vuurroode gordels rijden op paarden, die getuigd zijn met Arabische zadels en Arabische stijgbeugels. Men ziet onafzienbare velden met olijfoomen, en men ziet overal de

oranjeboomen met hun gouden appelen en hun donker loof de tuinen der rijken versieren. Men ziet er de koopwaren op den rug van zwoegende ezels ter markt dragen. Men ziet er huizen met een open binnenplaats, omgeven door vertrekken, evenals eertijds de woningen der Romeinen, en zooals thans nog die van de Arabieren te Algiers en elders zijn ingericht. Men ziet er gendarmen, die de spoortreinen begeleiden, en die het recht hebben, den eersten den besten onverlaat zonder vorm van proces ter neder te schieten. Men ziet er een ontzaggelijk aantal lieden, somtijds zelfs zeer goed gekleed, die de hand uitstrekken om een aalmoes. Men ziet de Spaansche heeren met hun rond, vol, glad geschoren gelaat, gewikkeld in hun lange mantels, die vlamme blikken toewerpen aan de schoonen, die half met zwarte kant omstuierd, een schalkschen glimlach verbergen achter den half ontplooiden waaier.

Het Spaansche volkskarakter en de Spaansche samenleving hebben eigenaardigheden, dit is onmiskenbaar. En toch, Spanje is een land van toekomst. Het heeft thans het geluk een koning te hebben, die groote gaven van geest heeft,

welke hij met takt gebruikt. Alle partijen erkennen dit. Wellicht kan hij zijn Vaderland een groote rol doen spelen.

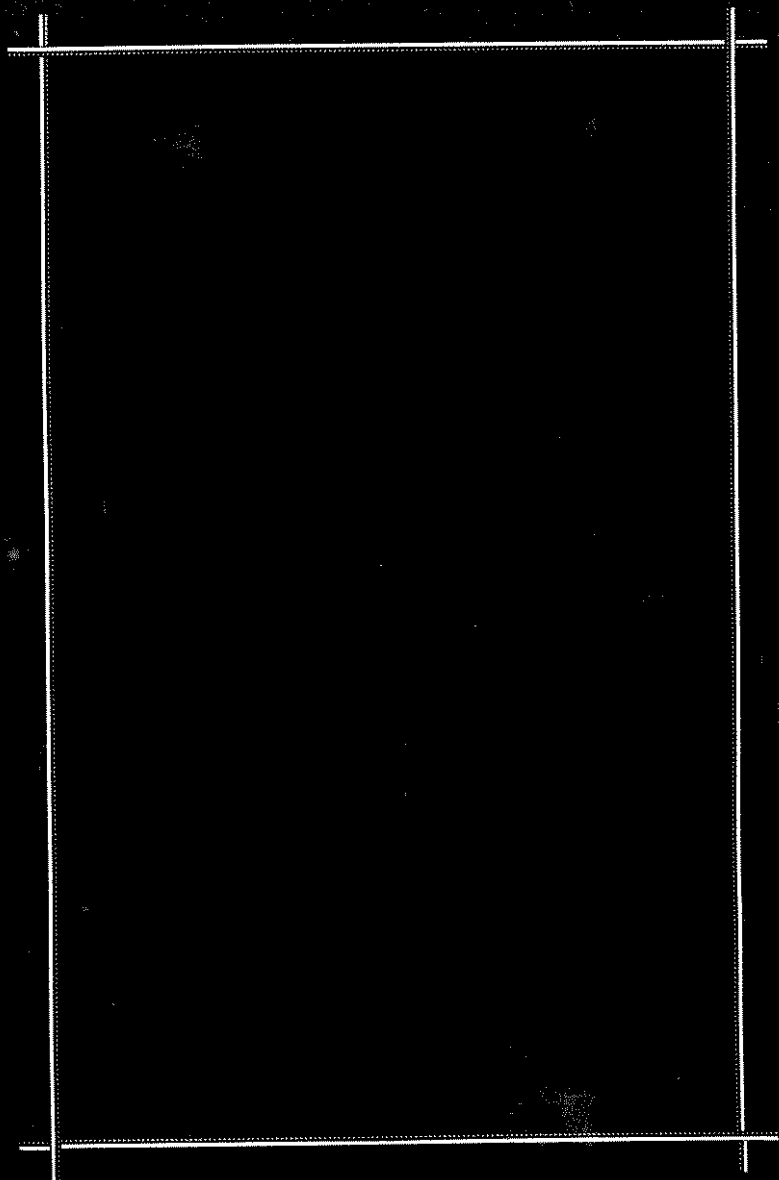
Slaagt hij er in, de orde in de geldmiddelen te handhaven, en een eerste plaats te verzekeren aan eerlijkheid en goede trouw in het bestuur van dit volk, waarom zou dan Spanje niet weder den rang kunnen herwinnen, die het eens in Europa heeft bekleed? Geen land heeft een gunstiger ligging zoowel uit een oogpunt van handel, als uit een oogpunt van veiligheid tegen iederen buitenlandschen vijand. Geen land is rijker in grondstoffen.

Waarom zou Spanje dit alles niet kunnen doen gelden?

Een schoone taak inderdaad voor den koning, die jong, scherpzinnig, en met sympathie begroet, hieraan zijn krachten wijden kan!

De navolgende hoofdstukken over Spanje zijn indertijd verschenen als brieven in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, en zijn geschreven gedurende een reis, in de eerste dagen van dit jaar ondernomen. Het spreekwoord zegt, dat

men den eersten indruk moet wantrouwen. Daarom schijnt het altijd geraden, dien eersten indruk op te teekenen als een aanleiding voor verder overleg. Als zoodanig zijn deze brieven hier bijeenverzameld. Zij zijn onveranderd gebleven. Geschreven op den hoek van de tafel in een gelagkamer, of op de trillende bank van een spoorwegrijtuig, schenen zij voor omwerking minder vatbaar. Als reisdagboek zijn zij opgeteekend, en als zoodanig worden zij den welwillenden lezer aangeboden.

*
*
*

MADRID 27 December.

Het denkbeeld, dat de meeste buitenlanders zich van Spanje vormen, is, geloof ik, vrij goed uitgedrukt door de schilderij van Murillo, die in het Louvre-museum hangt, en die een bedelaarsjongen voorstelt, welke in een armelijk verblijf, door zonnescijn verwarmd en verlicht, vlooiën zit te zoeken in zijn wambuis. Wie met deze voorstelling voor oogen te Irun de Spaansche grenzen overtrekt, om te San-Sebastian uit te rusten van den vermoeienden tocht, vindt zich daar te midden van eene gansch andere omgeving, dan die hij verwachtte.

San-Sebastian is in het begin dezer eeuw belegerd, plat geschoten en verbrand, en daarna is het herbouwd als een splinternieuwe stad met straten en pleinen, zoo onberispelijk als tooneel-

schermen, verlicht met electrisch licht, versierd met fonteinen en plantsoen, rechts en links voorzien van magazijnen en uitstallingen, die eene groote stad waardig zijn. San-Sebastian is voor Spanje in den zomer, wat Nice voor Frankrijk in den winter is, een uitspanningsoord, waar de groote wereld uit Madrid en de suikerfabrikanten van Cuba zich komen verpoezen van de drukte der andere seizoenen. In den winter levert San-Sebastian echter niet veel op, van hetgeen er des zomers is te zien. De meeste hotels zijn gesloten. Het fraaie strand langs den zeeboezem is verlaten, en, goede hemel, wat is het er koud! Als gij een winter wilt zien, waarde lezer, ga dan naar Rusland of Canada. Maar als gij een winter wilt voelen, verzuim dan niet naar Spanje te gaan. Want gij bibbert te Irun, gij siddert te San-Sebastian, en gij rilt te Burgos. En wat het ergste is, in bijna niet ééne kamer is er zelfs een schoorsteen, om een houtvuurtje te doen branden.

Burgos bestaat uit eene kathedraal, waaromheen eenige Spanjaarden wonen, en in welker nabijheid twee oude kloosters liggen.

Zulk eene kathedraal in Spanje is eene wereld

op zichzelf, en het is niet te veel gezegd, dat gij een jaar lang kunt rondkijken, vóórdat gij alles hebt gezien, wat daarin verdient bewonderd te worden.

Maar daar buiten is ook niets. De Spaansche heeren, gewikkeld in lange mantels, waarvan de voorzijden gevoerd zijn met rood of geel of bruin fluweel, wandelen heen en weder naast dames in gewonen Franschen dos, maar met een zwarten sluier over het hoofd. Of wel de heeren zitten in het koffiehuis eindeloos domino te spelen, onder het genot van een glas ijswater of een kopje chocolade. En zoo gaat de dag voorbij, evenals gisteren is voorbijgegaan.

Er is in dit volk veel schilderachtigs. De vrachtrijder, met zijne kar met twee ossen bespannen, die eene schaapsvacht om de hoornen dragen, waaronder het juk verborgen is, levert ongetwijfeld eene teekenachtige figuur, half gewikkeld als hij is onder het lange veelkleurige karpet, dat hij om zijne schouders heeft, terwijl zijn hoofd gedekt is met den platten Carlisten muts, of door een rooden doek en daarop een breedgeranden hoed.

Zoo zijn er meer zeer schilderachtige groepen

waar te nemen. Maar in den regel heeft de reiziger, die pas in Spanje komt, voor dit alles niet veel oog. Want doorgaans is hij ontevreden om de vele ontberingen, die hij zich getroosten moet. De sneltreinen der spoorwegen loopen alleen 's nachts. Dat alleen maakt reeds het reizen zeer vermoeiend, vooral omdat het spoorwegmaterieel zeer veel te wenschen overlaat. Dan zijn de hotels verre, zeer verre van model-inrichtingen, en de tafel maakt dit, helaas, niet goed. Eieren zijn schering en inslag van het Spaansche *menu*, als omelet met kruiden, met confituren, met tomaten, en de hemel weet wat al meer; dan als eieren in de schaal, als eieren in gekristalliseerde suiker, als eieren met gebak er om heen, in alle vormen, in alle kleuren, in alle afmetingen, in alle toebereiding. En als gij dan naar hartelust u hebt te goed gedaan aan al deze eierphantasiën, gaat gij, om niet geheel en al te bevriezen, u warmen aan den huiselijken haard. Deze bestaat in een ronden koperen bak, die met gloeiende houtskool is gevuld. Dat heet een *brasero*. Men zet er aan weerszijden de voeten op, en zoo laat men zich zacht en kalm sudderen, als eene oude juf-

frouw op eene warme stoof onder het gehoor in de middagkerk.

Wie het te Burgos niet kan uithouden van de koude, rept zich zuidwaarts naar Madrid, meenende daar zachter lucht te vinden. Helaas, nieuwe teleurstelling.

Madrid is eene der koudste steden van Europa, omdat zij gebouwd is op eene bergvlakte, die van alle zijden door eene kale woestenis is omgeven. Wie 's avonds te half zes in het Prado wandelt, ziet de zon aan den horizon ondergaan, niet ongelijk aan hetgeen men van de Scheveningsche duinen zien kan. Nergens boom, noch blad, noch loover, dat den gezicht-einder breekt. In den zonneschijn is het klimaat aangenaam. Maar zoodra komt gij niet in de schaduw, of eene rilling overvalt u.

Deze week had de Spaansche hoofdstad den eigenaardigen aanblik van het Kerstfeest. Uit hunnen aard zijn de Spanjaarden niet zeer vroolijk. Maar op Kerstavond vergoedt men door luidruchtigheid, wat aan scherts ontbreekt. 't Was den geheelen nacht een misbaar, dat hooren en zien verging. De gansche bevolking van Madrid en omstreken was op straat, en ieder had een tam-

boerijn of een rommelpot. Men sloeg in het wild, zonder maat of dreun. De koffiehuisen, de danshuizen, de voetpaden, alles was overvuld met lieden, die het er dien enkelen avond eens van namen. Aan de Puerte del Sol, den Madridschen Dam, was er geen sprake van, om 's nachts in het hotel een enkel oog te kunnen dichtdoen. De meeste kerken waren versierd voor eene mis te middernacht, en voor het hoogtij van den volgenden dag. Ik heb ze trouw op den eersten Kerstdag afgehoopen. Maar als gij de reusachtige lijnen van de kathedraal te Burgos voor oogen hebt, ga dan nooit eene kerk te Madrid zien, want slechte smaak zit daar ten troon. De Madridsche kerken gelijken allen zonder onderscheid op de noga-tempels van den suikerbakker, overladen met klatergoud en draperieën en wanstaltige beelden. Madrid is eene stad, die nauwelijks drie honderd jaren oud is. Al haar gedenkteeken zijn in een stijl, die, vooral als hij onhandig wordt toegepast, voor kerkbouw geen indruk maakt. Niemand zal zeggen, dat de kapel, die Lodewijk XIV te Versailles liet bouwen, wanstaltig is. Welnu, de kerken te Madrid zijn er mislukte namaaksels van. Zij

zijn leelijk en overladen van weelde, en de kinderlijke voorstellingen, die men met Kerstmis in de kerken aanricht, zijn niet geschikt, om den indruk van het geheel te verhoogen. De groote lijnen van de kathedraal te Burgos schijnen nooit grooter in uwe herinnering, dan wanneer gij de wanstaltigheden van den achttiende-euwschen kerkbouw van Madrid voor oogen hebt.

De weg van de ééne kerk naar de andere voerde mij op Eersten Kerstdag toevallig langs het politiebureau. Vier vrouwen zaten daar op de stoep, met angstig gelaat, half schreiende te wachten, of haar echtgenoot of zoon zou vrijkomen van den Heiligen Hermandad, die ze den vorigen avond in de feestvreugde had opgepakt. De Catalaansche messen waren voor den dag gekomen, het Spaansche bloed had gebruikt, en op Kerstavond in een feestgewoel als dit, is opwinding zoo gauw nabij. Arme zielen, die daar zaten op die stoep in angst en smarte, en dat na een Kerstavond!

SEVILLA 30 December.

Het eerste wat men doet, als men te Sevilla komt, is naar een van de menschen te gaan, die door Beaumarchais vereeuwigd zijn, den Barbier van Sevilla.

En als deze u al de geheimen van zijne kunst vertoond heeft, dan gaat gij evenals eene hagedis in den zonneschijn u koesteren, want het is de eerste maal in Spanje, dat de zon van het zuiden u werkelijk verwarmt. De wandelweg te Sevilla heeft deze eigenaardigheid, dat hij is aangelegd langs de Guadalquivir, met het gezicht op de loskaden, waar al de handelsdrukte is. Hier ziet men Noordsche zeeschepen greenenhout lossen. Hier komen Engelsche stoombooten kolen en ijzer aanbrengen. Hier ziet gij kurk en olijfolie in de schepen hijschen. Dit is een gezicht, dat des te levendiger en des te bekoorlijker is, omdat de drukte van den zeehandel na eene zoo lange landreis, waar bijna nergens water is te zien, een nieuw schouwspel is geworden.

Overigens heeft Sevilla een zeer vriendelijk uiterlijk. De straten zijn nauw tegen de groot e

zomerwarmte. De huizen hebben een open binnenplaats met galerijen in het rond, en waarvan de toegang is afgesloten door een fraai gesmeed ijzeren hek.

Sevilla kan men niet beter bestudeeren, dan door naar de kathedraal te gaan. Daar is het hart der stad, het gedenkteeken, waarin de geschiedenis van Sevilla zich afspiegelt, en waar de hedendaagsche samenleving, zoowel heeren als dames, trouw zich vertoont.

Die kathedraal te Sevilla heeft eene eigenaardigheid, die ik geloof dat nergens anders in de christenheid bestaat. Den achtsten December, op het feest ter eere van de Heilige Maagd, wordt aldaar voor het hoogaltaar in tegenwoordigheid van den Aartsbisschop en van de geheele geestelijkheid door tien koorknapen een dans met castagnetten uitgevoerd. Ik heb het niet gezien, maar ik heb onderscheidene heeren gesproken, die op den 8en Dec. bij de plechtigheid tegenwoordig waren. De getuigen kwamen allen hierin overeen, dat deze plechtigheid een zeer stichtelijken indruk achterlaat. Daarvan heb ik ten deele mij kunnen overtuigen, door in een der andere kerken bij een Novene voor de Heilige

Maagd de zeer statige muziek te hooren, die bij den dans in de Kathedraal wordt uitgevoerd. De dansers zijn in zeer ouderwetsche kleeding. Zij dragen een wambuis van blauw en goud gestreept, met een wit satijnen sjerp er over. Zij dragen tijdens den dans een hoed op het hoofd van blauw en goud, waarvan de opgenomen rand wit is, terwijl er een blauwe veder op gestoken is. Zij hebben een korte broek, kousen en lage schoenen, die allen wit zijn.

Het schijnt dat er herhaaldelijk te Rome moeite is gedaan, om dit oude volksgebruik te doen afschaffen, omdat de Heilige Stoel het niet betaamelijk achtte. Maar men heeft niet op eenmaal met de zaak willen breken, en dus voorgeschreven, dat als de oude kostumen, waarin gedanst wordt, versleten zouden zijn, de plechtigheid ook zoude ophouden, om er den schijn aan te geven, alsof dan de zaak van zelve wegstierf. Maar de nationale gewoonte was daarmede niet afgeschaft. Steeds blijven dezelfde kostumen in gebruik; maar nu eens wordt eene mouw vernieuwd, dan een rug, dan een voorpand. Het is steeds hetzelfde pak, dat nimmer verslijt.

De kathedraal te Sevilla heeft een gansch an-

deren vorm dan die te Burgos, al zijn beide kerken uit denzelfden tijd. Er is blijkbaar een tijdperk geweest, dat men kerken bouwde met dezelfde woede, met denzelfden drang, waarmede wij in de negentiende eeuw spoorwegen bouwen.

De kathedraal te Burgos heeft zeer weinig uiterlijk, maar als gij binnentreedt is de indruk des te grooter. Zij heeft den vorm van een kruis, en juist op het kruispunt verheft zich een hooge steenen koepel, die gedragen wordt door vier zeer zware steenen pijlers. Die koepel is van binnen spierwit en daarbij helder verlicht door groote vensters. De overige gedeelten der kerk zijn duister, zoodat uw blik onwillekeurig wordt aangetrokken naar die lichtbron in de hoogte, die als eene opening van den hemel het gemoed der geloovigen verheft. De bouwheer heeft het binnengewelf van dien fel verlichten koepel zeer rijk versierd met beeldhouwwerk, zoodat gij uit de donkere diepte, waarin gij staat, geruimen tijd omhoog blijft staren op al deze Gothische versieringen, die als stalactieten in eene grot langs de gewelven en bogen omlaag reiken. Dit is een optisch effect, dat verwonderlijk schoon is.

In de kathedraal te Sevilla is men uitgegaan van een gansch ander plan. In plattegrond is deze kerk een rechthoek, waarvan de middelgedeelten het hoogst zijn, en de zijgalerijen trapsgewijze lager worden tot aan de zijgevels. Telkens zijn ieder dier hooger opgaande galerijen verlicht door gekleurde vensters, zoodat gij, aan ééne zijde staande, vier gekleurde vensters boven elkander ziet. Dit geeft in de kerk een zeer gedempt, een zeer dof schijnsel, dat niet weinig bijbrengt tot den grootschen indruk van het geheel.

De Spaansche kerken zijn vooral rijk in beeldhouwwerk, meer dan in schilderijen. Schilderijen zijn in de kerken uitzonderingen. Wat in Italiaansche en Fransche kerken het altaarstuk is, wordt in Spanje steeds ingenomen door eene gebeeldhouwde groep, eenig tooneel uit de lijdensgeschiedenis voorstellende, of door een kruisbeeld. Die zucht naar tastbare vormen is hier en daar zelfs zeer ver getrokken. Te Burgos in de kathedraal is een Christusbeeld, dat de volmaakte kopie is van een menschelijk lichaam met werkelijke haren op het hoofd, men zegt zelfs, overtoegen met werkelijk menschenvel, maar dit ontkende de kerkgeleider, die beweerde, dat

het beeld met leder overtoegen was, dat op en neder gaat, als men er met de hand op drukt. Ook het hoofd kan heen en weder gaan. Dit is een werkelijk gruwzame verschijning, waarvan men 's nachts angstig zou kunnen droomen. Maar om den indruk van dit al te groote realisme te temperen, heeft men het beeld een rokje aangetrokken van violet merinos, van onderen voorzien van goud passement, dat tot aan de enkels reikt. Zonderlinge samenkoppeling, het bovenlijf naakt, en overdekt met wonden, die met groote nauwgezetheid zijn wedergegeven, en het onderlijf verborgen in het kleed van een koordanser. In de Spaansche kerken is dit meer de gewoonte, om fraaie kruisbeelden aan te kleeden op de zonderlingste wijze.

De geestelijkheid heeft zelve niet altijd het ware begrip van de waarde der dingen, die in sommige kerken aanwezig zijn. Zoo heb ik hier in eene kleine kerk in een der buitenwijken den authentieken mantel gezien, waarmede Karel V gekroond is tot Koning van Spanje. Hij is van verschoten damast, geborduurd op den rug en op de voorzijden met figuren van geestelijken en krijgslieden en relief.

Dit stuk, van de hoogste geschiedkundige waarde, niet alleen om het feit der krooning, maar ook om zijn vorm, wordt bewaard in eene houten kist, die hangt tegen den vochtigen muur van het buitenportaal der kerk. Er bestaat geen photographie van, en het is te nauwernood dat de pastoor der kerk den mantel bij wijlen laat ontdoen van de stoflaag, die er alle dagen op nedervalt.

*
* *

SEVILLA, 1 Januari.

Om het werk van de Spaansche kunstenaars te zien, moet men naar Spanje gaan. Dit volk heeft het geluk, van zijne eigen kunstvoortbrengselen binnen zijne landpalen te hebben gehouden. In het Louvre-museum te Parijs zijn wel is waar eenige Spaansche schilderijen, die wereldberoemd zijn, de Heilige Maagd van Murillo, het portret van den Spaanschen koning door Velasquez, eene vergadering van geestelijken van Zurbaran, — op het prentenkabinet der Parijsche bibliotheek zijn wel is waar een drie-

tal portefeuilles met etsen door Goya; maar dit alles, hoe groote waarde het heeft, geeft nog geen denkbeeld, van hetgeen de Spaansche schilders hebben geleverd. Om Velasquez naar waarde te schatten, moet men het museum te Madrid bezichtigen, en om Murillo in zijne ware gedaante te zien, moet men naar Sevilla gaan.

Het geheele museum te Madrid is vol van portretten van Philips IV, van zijne vrouw en van zijn dochtertje. Het is of deze koning zijn geheele leven niet anders heeft gedaan, dan poseeren voor Velasquez, in borstbeeld, ten voeten uit, geknield, te paard, zittende, in harnas, in jachtkostuum, met een hond, zonder hond; in iederen denkbaren stand ziet gij het vrij onbetekenende, blomzoete gelaat van den Spaanschen koning. Maar hoe sprekend zijn al deze stukken, en hoe echt Spaansch zijn zij! Ziehier het ruitersportret van den minister Olivarez, levensgroot, die voor den koning niet onder wilde doen, en zich ook door den hofschilder heeft laten vereeuwigen. Wat ook vooral als voortbrengsel van Velasquez karakteristiek kan heeten, is de inneming van de vesting Breda door den Spaanschen generaal Spinola, die met groote hoffelijk-

heid de sleutels van de vesting aanneemt van den Staatschen bevelhebber. De meeste dezer stukken van Velasquez zijn levensgroot of meer dan levensgroot. Zoo is ook de allerbekoorlijkste voorstelling van de infante, een meisje van een jaar of acht, dat met haar speelgenooten in het atelier van den schilder poseert. Dit stuk heet *les Menines*, hetgeen de naam is, dien men ook aan het Fransche hof gaf aan de speelmakkers van den dauphin, wier plicht het was om klappen te krijgen, als de dauphin stout was.

Het krachtpunt van Velasquez ligt in de portretten van den hofkring, en hij geeft de menschen uit die omgeving weder met eene veerkracht, die treffend is. Het zijn waarlijk grooten der aarde, die Velasquez schildert. Hij woonde in het paleis, hij leefde en hij bewoog zich te midden van dezen kring, die meende, dat de wereld draaide om het paleis des konings, en dat de zon alleen warmte gaf voor de staten des konings.

Murillo heeft een gansch ander karakter. Hij woonde te Sevilla, dat twee en halve eeuw geleden eene groote, bloeiende koopstad was met rijke kerken en kloosters. Murillo heeft aldaar

bijna niet anders gedaan dan voorstellingen geschilderd van monniken, of van de Heilige Maagd, of ook hij heeft bedelaars uitgeschilderd. Zijne meest aangrijpende stukken zijn echter de kerkelijke voorstellingen, geschilderd met onzekere omtrekken, *vaposo*, zooals de Spanjaarden zeggen, die zoo goed met de mystieke symbolen der Kerk overeenkomen. Men is eerst verwonderd, bij een schilder uit de zeer positieve zeventiende eeuw zooveel mystieken gloed te vinden. Maar vergeet niet, dat gij in Spanje zijt, waar het gros van de bevolking leefde voor de mysteriën der Kerk, en waar de Inquisitie, gesteund door de sympathie van het volk, iederen twijfelaar voor die mysteriën liet sterven. Er is, geloof ik, geen schilder, die met meer bezieling de geheimen van het katholieke geloof op het doek heeft gebracht dan Murillo, die beter de vervoering der Heilige Maagd heeft wedergegeven, als zij voelt dat de Heilige Geest haar vervult. En ook zijne voorstelling van de heiligen is het laatste woord van die kunstrichting. Zie hier bij voorbeeld de levensgrootte voorstelling van St. Franciscus, die met den vroomsten ootmoed op zijn gelaat, het lichaam van den Christus aan het kruis komt

omhelzen; en Christus, die de rechterhand van het kruis omlaag reikt, om ze op den schouder van den monnik te leggen, en hem tot zich te doen komen. Het is onmogelijk op zachtere, op meer stichtelijke wijze de neiging terug te geven, welke deze twee figuren te zamen brengt. Om schilderijen als deze te bewonderen en haren indruk te gevoelen, laat men onwillekeurig alle gedachte aan verschil van geloof of van kerk ter zijde. Werken als deze staan boven de enge verdeeldheden der geschreven belijdenissen. Zij geven het schoone weder voor een Mahomedaan, even goed als voor een Christen of voor een heiden.

Het is jammer, dat de meeste Spaansche schilderstukken zeer slecht zijn geplaatst. In het museum te Madrid is eene der zalen, waar de kostbaarste werken hangen, zoo donker, dat men bijna niets kan onderscheiden. En in Sevilla hangen alle stukken in hun nadeel. Of het zijn kerkschilderijen geweest, gemaakt om op grooten afstand van onder naar boven gezien te worden, en waarop men door de verplaatsing naar het museum geen perspectief meer heeft; of wel, het zijn stukken, die nog in de kerken geble-

ven zijn, maar in het duister hangen. Het werkelijk verrukkelijke afbeeldsel van St. Antonie van Padua, in de kathedraal te Sevilla, hangt zóó in het duister, dat gij het bijna niet kunt zien. En de twee groote Murillo's in het hospitaal Caridad te Sevilla hangen zóó hoog, dat eene aandachtige beschouwing vermoeiend en bijna onmogelijk is. Die twee schilderijen gelden als de grootste werken des meesters. Het zijn bijna levensgrootte voorstellingen van Mozes, slaande op de rots, en van de wonderdadige voeding door Christus. Vooral het eerste stuk is zeer interessant om de levendige compositie van het dorstende volk.

In Sevilla is alleen Spaansche kunst, schilderijen, die uit oude kerken en afgebroken kloosters tot een museum bijeenvergaderd zijn. Te Madrid echter is eene geheele verzameling van Vlaamsche en Hollandsche meesters, en ook vele Italiaansche schilderijen, voor een deel door Velasquez zelven in Italië aangekocht voor rekening van den Spaanschen koning. Wanneer wij als Hollanders denken aan de Spaansche koningen van de zestiende en zeventiende eeuw, dan komt er een onwillekeurige afkeer bij ons op;

dan schrikken wij terug voor het denkbeeld van afgrijzen, dat daarbij ons voor oogen staat. Hier is toch een lichtpunt in die beschouwing aan te brengen, dit namelijk, dat zoowel Philips de Tweede als zijne opvolgers uit het Oostenrijksche huis voor kunst ongetwijfeld veel gedaan hebben. Het is waarschijnlijk, dat er onder de Vlaamsche en Hollandsche schilderijen velen zijn, die door het Spaansche leger in den vrijheidsoorlog zijn medegepakt, en die eigenlijk niet te Madrid, maar te Brussel of te Antwerpen zouden moeten hangen. Maar ten minste heeft men hier aan deze landgenooten eene goede plaats gegeven, en dat is reeds veel. Wie echter schromelijk veel bedorven heeft, dat is Karel V geweest. Het is mogelijk, dat hij persoonlijk daaraan geen schuld heeft gehad, maar dan is het toch onder zijn bestuur gebeurd. Het Alcazar namelijk te Sevilla, dat is het paleis der oude Moorsche koningen, is door den aanbouw van de zestiende eeuw geheel bedorven, en het is Karel V, die in Sevilla en in Grenada een tijdlang verblijf hield, die daarvoor aansprakelijk blijft. Dat Alcazar, nog heden ten dage zeer goed onderhouden, en thans dienende tot

paleis voor de ex-koningin Isabella, de moeder des konings, is een juweel van Moorschen bouwtrant met zijn dunne marmeren kolommetjes, die de bontgekleurde of rijk vergulde Moorsche bogen dragen. De wanden schitteren daar van goud en rood en blauw. Het is eene reeks van galerijen en zalen, rechthoekig gebouwd om eene groote, marmeren binnenplaats, met eene fontein in het midden, die voor het oog de verrukkelijkste perspectieven oplevert. De bloeitijd van de Arabische beschaving herrijst hier voor het oog. Het Alcazar te Sevilla is een voorportaal voor het Alhambra te Grenada. Maar hoezeer behoeft deze bouwtrant de Afrikaansche zon! Ga de Moorsche galerijen zien op een regendag zooals heden, dan lijken het vochtige kelders, wier heldere kleuren u dof en toonloos voorkomen. Doch wacht een zonneschijn af, zooals er vorige dagen was, dan is het, of dit alles begint te leven en te trillen en te glinsteren; dan is het alsof de geheele Moorsche galerij een droombeeld is uit een zomernacht, uit een feeënland, bewoond door veel lichter, veel bevalliger, veel sierlijker wezens dan gewone menschen. Waar zijn zij toch gebleven, de bouwheeren, die zulke schoon-

heden hebben gemaakt, en wat voor demon heeft ze verjaagd naar andere oorden!

*
* *

GRENADA 4 Januari.

Gisteren avond te 9 ure, dat is een uur te laat, met den spoorweg te Grenada aangekomen, hebben wij een half uur ver met een omnibus gereden naar een der logementen, die aan de poort van het Alhambra gelegen zijn, en die misschien aan de nabijheid der Moorsche gedenkteeken te danken hebben, dat zij niet al de verfijning der westersche beschaving aanbieden. Heden hebben wij den geheelen dag rondgewandeld in het Moorsche paleis, en ik zet mij dus thans aan het schrijven, om den eersten indruk te kunnen wedergeven van de hoogste uiting der Moorsche kunst. Uit het hotel gaande, klimt men langs zigzagwegen eene hoogte op, met hooge boomen zeer rijk beplant. Men gaat twee groote Moorsche poorten door van roode baksteen, versierd met ingehouwen spreuken uit den Koran, en oude Moorsche gekleurde tegels, te

midden waarvan een Mariabeeld en een altaar herinneren, dat de halve maan hier eens voor het kruis heeft moeten zwichten. Is men deze beide poorten door, dan is men op den rug van den heuvel, en dan staat men voor een groot paleis, in renaissance-stijl gebouwd door Karel V, welk paleis van binnen eene groote, ronde binnenplaats heeft. Dit gebouw, dat half af is, geen dak heeft, en in al zijne vormen log en zwaar lijkt, vertoont niets merkwaardigs. Iets verder dan deze olifant-constructie ligt eene Spaansche jezuïetenkerk, welke ook niet blinkt door uiterlijk schoon. En als men tusschen deze beide gebouwen door gewandeld is, dan heeft men de helling aan de achterzijde van den heuvel voor zich, en dan ziet men een groot aantal onregelmatige, vieze, grauwe daken met pannen belegd. En dat is alles.

„Dat is toch het wereldberoemde, het romantische, het onbeschrijflijke Alhambra niet?” zal men zeggen. Het is zooals ik u zeg, dat is het Alhambra, maar van buiten gezien wel te verstaan, want zooals alle Arabische en Moorsche bouwstukken is het uiterlijk vuil en onaanzienlijk, en moet men de waarde van binnen zoe-

ken, niet ongelijk aan de kokosnoot, die van buiten eenen ruigen bast vertoont, maar van binnen een kostelijken inhoud heeft. Niet lang blijft men dan ook in het onzekere, want als men een nauw poortje is doorgestaan, komt men op eene groote rechthoekige binnenplaats, Patio del Alberca genaamd. Die binnenplaats, bevloerd met wit marmer, heeft in het midden een vijver, omgeven door oranjeboomen, en zij is de toegang tot de zaal der afgezanten, die eene der fraaiste is van het geheele Alhambra, en die een prachtig uitzicht heeft over de stad Grenada en over de vallei.

Rechts van de Patio del Alberca gaat men opnieuw een nauw poortje door, en men komt op de tweede groote binnenplaats, de plaats der leeuwen. Deze is aldus genoemd, omdat er middenop eene fontein is, die gedragen wordt door twaalf marmeren leeuwen, eene groote zeldzaamheid in Moorschen bouwtrant, die nooit levende wezens vertoont. Deze plaats der leeuwen, rechthoekig van vorm, is aan de vier zijden begrensd door galerijen, waarvan de eene de raadzaal was der Moorsche koningen; de tweede, eene wachtzaal, is vermaard omdat er de Arabische

familie der Abencerragen vermoord werd; de derde, Las dos Hermanas geheeten, was eene zitkamer van den sultan.

Daarnevens ligt de badkamer en de kamer, waar men ging liggen uitrusten na het bad, en iets verder de moskee, nog in Moorschen vorm, waarvan Karel V eene kerk heeft gemaakt door een altaar en een koor er in te plaatsen.

Het karakter van den Moorschen bouwstijl is, dat men door kracht van arbeidsloon met bouwstoffen van betrekkelijk geringe waarde een zeer grooten indruk op het gezicht teweegbrengt. Ziehier bijvoorbeeld een geheel vlakken blinden muur, met eene kalklaag bedekt. Nu zijn daarin ter diepte van een duim een eindeloos aantal lijnen en figuren uitgesneden, die zoo zijn in elkander gehaakt en geweven, dat het bijna onmogelijk is, ze met het oog te volgen, te meer omdat bij het grillige der vormen zich de speling der kleuren voegt. Rood, blauw, groen en vooral goud wemelen en tintelen dooreen op een Moorschen wand. Nergens heeft het oog rust; overal zijn er oneindig kleine bijzonderheden te bekijken. De wanden zijn overdekt als met een sluier van veelkleurigen kant.

Nu vordert een diergelijke bouwtrant veel onderhoud, en wordt het gebouw slecht onderhouden, dat gaat ook een goed deel van den indruk, dien het maakte toen het nieuw was, verloren. Dat is wel een beetje het geval met het Alhambra.

De Moorsche binnenplaats van het Alcazar te Sevilla maakt naar mijne bescheiden meening op het eerste gezicht grooteren indruk op den toeschouwer, dan het Leeuwenplein van het Alhambra, al is het laatste ook veel meer bekend. Dat komt, omdat het paleis te Sevilla goed onderhouden is, en de Moorsche kleuren zeer frisch zijn, terwijl het Alhambra bijna een bouwval is, waarvan de kleur nagenoeg geheel verdwenen is. De vormen zijn er echter nog zeer goed waar te nemen, en zijn in het Alhambra het toonbeeld van bevaligheid, men zou haast zeggen van zwevende lichtheid.

Die binnenplaatsen zijn omgeven door galerijen van Moorsche bogen, rustende op zeer dunne marmeren kolommetjes, soms twee aan twee, soms vier aan vier geplaatst, zooals op het Leeuwenplein.

Wat verwonderlijk is in het Alhambra, en

een architect verscheiden jaren zou kunnen bezighouden, is de constructie der plafonds. Nu eens zijn zij plat, dan weder gewelfd, dan weder in koepelvorm, dit laatste doorgaans in de groote zalen. Nu eens zijn zij ingelegd met verschillende houtsoorten, sommige zelfs met paarlmoer, dan weder zijn zij gemaakt van pleister. De koepel wordt dan gevormd door eene opeenvolging van kleine nissen. Eene eerste rij daarvan draagt eene tweede rij, die vooruitspringt en eene reeks van afhangende punten vertoont, evenals druipsteen in eene grot, en zoo gaat het door tot aan den top des koepels. Men weet eerst niet goed, wat men ziet. Het oog schemert op al dit gewemel van bogen en punten. Verblijven als deze zijn gemaakt voor dichtelijke naturen. Zij passen niet bij de grove taak van het leven, en het moeten ongetwijfeld lieden van groote verfijning zijn geweest, die zich zulk een verblijf hebben laten bouwen. Dat de Mooren er in geslaagd zijn een stijl te vinden, die volkomen beantwoordt aan den zacht-aardigen, aan den dichterlijken kant der menschelijke natuur, is des te merkwaardiger, omdat de grondvorm voor hun bouwstijl hoege-

naamd niets dichterlijks heeft. De Moorsche boog is een gewijzigde vorm van den Bizantijnschen boog, die door de Mooren lichter afmetingen heeft gekregen, en versierd is met Perzische lijnen en figuren. Dat zijn de twee grondbeginselen, die, te zamen gepaard, de wonderschoone effecten van het Alhambra hebben te voorschijn gebracht.

Het is zeer vermoeiend, om het Alhambra goed te zien.

Geruimen tijd kan men dwalen, en telkens zal men nieuwe bijzonderheden ontdekken. Zie hier bijvoorbeeld de badkamer, die zeer goed in haren oorspronkelijken vorm en hare oorspronkelijke kleur is gerestaureerd, en die schittert van rood en goud, terwijl de muur tot anderhalven meter hoogte bedekt is met fraaie gekleurde tegels, die trouwens bijna overal zijn aangebracht.

Wat een onderdeel is, dat men ook geruimen tijd zou kunnen bestudeeren, dat zijn de deuren, allen ingelegd met verschillende houtsoorten, en van buiten bedekt met bronzen koppen van spijkers, in schelpvorm, of half rond zoo groot als eene halve sinaasappel, en versierd

met zware bronzen grendels, of kloppers, of sloten van gesmeed ijzer.

*
* *

GRENADA 6 Januari.

Iets wat onaangenaam aandoet gedurende de eerste dagen, dat men in Spanje vertoeft, is dat ieder geldstuk, hetwelk men uitgeeft, door den ontvanger wordt bekeken, en omgekeerd, en nedergeworpen, en nog eens omgekeerd, zoodat men geneigd is te zeggen: „Denkt gij soms dat ik een valsche munter ben?” Maar weldra went men hieraan, te meer omdat het hoog noodig is, dat men zelf ook die voorzorgen neemt tegen den zwerm van valsch geld, die in omloop is. Dit verschijnsel alleen reeds geeft een niet zeer hoogen trap van oeconomische ontwikkeling te kennen.

Als reiziger is men hierover dan ook niet lang in het onzekere. Een land, dat bijna alle grondstoffen in zichzelf heeft, zou een voortreffelijk land voor nijverheid kunnen zijn. Welnu, als men als reiziger een klein aandenken wil koo-

pen, is men reeds dadelijk hierover ingelicht. Nergens vindt gij eenig voortbrengsel van inlandsche nijverheid. Alles, letterlijk alles, is van buiten ingevoerd. En men moet zich troosten, als men geen plaatselijke voortbrengselen koopen kan, met locale toestanden te bekijken, die hier en daar nog zeer bijzonder zijn, al hebben zij ook reeds veel van het karakteristieke verloren. Een van die is het hanengevecht. In het noorden van Europa is dit niet anders meer bekend dan door de teekeningen van Hogarth. Misschien wordt het nog ondershands in eenig afgelegen mijndistrict in Engeland vertoond; maar hier in Spanje is het hanengevecht een volkshartstocht, die openlijk wordt toegelaten, en misschien in het jaar 2000 eerst tot het verlede behoren zal.

Heden op Zondag, tevens Driekoningen, als alle kinderen in Spanje hun schoen van onder den schoorsteen hebben weggenomen, gevuld met de goede gaven der Oostersche wijzen, mocht een hanengevecht te Grenada niet ontbreken. De plaats daartoe is in de onmiddellijke nabijheid der wandeling, en heet „Circo Gallistico.” Het lokaal heeft eenige overeenkomst met de houten

tent van een paardenspel, met dien verstande echter dat de cirkel, waarin anders het renperk is, een middellijn van slechts vier meters heeft, zoodat op de eerste rij banken van het opgaande amphitheater niet meer dan een dertigtal personen kunnen plaats nemen. In het geheel waren er zoo ongeveer een driehonderd toeschouwers bijeen, allen goedgekleede burgers, mannen en jongens. Boven den cirkel hangt eene weegschaal. Zij, die hunne hanen willen laten vechten, moeten hier eerst hunne kampioenen laten wegen, daar de strijdende hanen gelijk in gewicht moeten zijn. Hunne vederen en pennen worden zoo kort mogelijk afgeknipt, om de kracht van hun vleugelslag niet te verminderen door noodelooze pluimage. Hunne sporen worden gemeten, daar deze ook van dezelfde lengte moeten zijn, en daarna worden zij scherp gepunt met een mes. Wordt er gewed, dan werpt de houder het geld in den cirkel; doorgaans wedt men met een of twee douros (dat zijn vijf frankstukken), en daarna worden de hanen tegen elkaar losgelaten. Ik heb drie paar hanen achtereenvolgens zien vechten, en telkens duurde de strijd ongeveer tien minuten. De aanvang van het gevecht heeft niets

wreedaardigs, integendeel, het prikkelt de nieuwsgierigheid, maar heeft de strijd eenige minuten geduurd, dan wordt het een wanstaltig schouwspel. Kop en hals der beide strijders zijn dan eene bloedende massa. Soms hangt een vlerk machteloos neder, verlamd door den snavel van den tegenstander. Soms ook, in den regel zelfs, is of wordt een der hanen blind, omdat zijn oogen zijn uitgepikt of beneveld door het bloed, dat uit den kam nederdruppelt. Soms ook zijn beide hanen op die wijze verblind, en pikken dan in het wilde zonder elkaar te raken. Eindelijk is er één uitgeput. Hij draait op zijne pooten, alsof hij eene duizeling heeft, en sleept zich voort over de bebloede mat, terwijl de onverzoenlijke vijand hem met snavelbeten op den kop en in den nek vervolgt. Deze haat van den eenen haan tegen den bijna stervenden vijand is een wreedaardig schouwspel, maar de natuur zal daarbij het dier wel tot raadvrouw zijn, want de overwinnaar kan zeker zijn, dat als hij zijne overwinning niet tot het einde voortzet, de verslagene zijne laatste krachten bijeen zou verzamelen, om met een wanhopigen aanval den strijd te hernemen. Is dit gevecht ech-

ter beslist, en neemt een der hanen de vlucht, dan worden de strijders opgenomen, om aan den verslagene het leven te redden. En als de overwinnaar dan op den arm van zijn eigenaar uitrusten kan op zijne lauweren, dan kraait hij op een toon, die zoo hoovaardig en zoo uitdagend is, dat men zich voor het eerst eens goed verklaren kan, wat het heet victorie te kraaien. Als men drie paar hanen elkaar heeft zien vernielen, heeft men ruim genoeg van dit overblijfsel van barbaarsche tijden, waaraan de overheid reeds lang een einde had moeten maken.

Uit den hanencircus komende, zagen wij een vijftal knapen, die een stierengevecht speelden. Een hield een stuk hout boven zijn hoofd, waarop twee hoorns bevestigd waren, en rende daarmee los op de andere knapen, die hem met stokken en mantels afwachtten. Dit is een zeer gewoon jongenspel in Spanje. Het is het eenige, wat er van stierengevechten in dezen tijd des jaars te zien is; zij beginnen eerst met het voorjaar.

*
* *

GRENADA 8 Januari.

De 2e Januari is de verjaardag van de inneming van Grenada door Ferdinand en Isabella, waardoor een einde werd gemaakt aan de heerschappij der Arabische vorsten in Spanje.

Naast het paleis der Mohammedaansche heerschers heeft Karel V, de kleinzoon van Ferdinand en Isabella, zijne trotsche woning gezet, en helaas, thans zijn beide, zoowel het Alhambra als het paleis van den Spaanschen koning, bouwvallen. Ziedaar het beeld van geheel Spanje, vervallen grootheid van twee rassen, die elkaar hebben bevochten, totdat geen van beide meer levenskracht had.

De inneming van Grenada en van het Alhambra door de Spaansche christen-ridders in 1492 wordt elk jaar te Grenada in den schouwburg herdacht door een groot drama, dat veel overeenkomst heeft met den *Gijsbrecht van Amstel*. De legende te Grenada is, dat een der Spaansche ridders een perkament met *Ave Maria* er op in de belegerde stad aan de deur van een der moskeeën wist te bevestigen. Voor dit hel-

denfeit kreeg gezegde ridder het woord *Ave Maria* in zijn wapen. Men kan het nog heden ten dage, in wit marmer uitgebeiteld, zien prijken in een der Moorsche torens van het Alhambra.

Dit verhaal is het onderwerp van het drama. Ferdinand en Isabella zijn met hunne ridders gelegerd in een kamp voor de stad. Plotseling hoort men achter het parterre een klaroën schallen, en komt de Moorsche vorst te paard in den middengang der stalles, om de christen-vorsten, die op het tooneel staan, uit te dagen voor de heiligschennis van zijne moskee. De uitdaging wordt aangenomen, en de stoutmoedige ridder verslaat den Mohammedaan. Dit gevecht heeft achter de schermen plaats, en een oogenblik later komt de ridder, ook te paard, in den middengang der stalles met het hoofd van den Arabier op zijn zwaard, om het te toonen aan Ferdinand en Isabella, die op het tooneel staan.

Slechts tweemaal in het jaar wordt dit stuk vertoond, den 2^{en} Januari, dat is de verjaardag van de inneming der stad, en den 6^{en} Januari, gisteren avond, op Driekoningen, voor de kinderen, die in grooten getale in de komedie waren. De staatkunde, die zich tegenwoordig in

alles mengt, heeft zich ook van dit drama meester gemaakt. Want toen de Arabier te paard zijn uitdaging tegen het leger der Katholieken door de zaal had doen galmen, werd hij door een groot deel van het publiek zeer luide toegejuicht, blijkbaar als een anti-klerikale manifestatie. De acteur moest op het tooneel verschijnen, om te verzekeren, dat zijn stem dien dag niet toeliet, om voor de tweede maal de Heilige Maagd en haar kampioenen voor zijn halve Maan te komen uitdagen.

Zulke voorstellingen bewaren nog een beetje de lokale kleur, die anders met den dag verdwijnt.

Wat echt Spaansch is te Grenada, is de wijk der Gitano's, der Zigeuners, die hier bij duizenden verblijf houden. Maar zelfs dáár zoudt gij verlegen zijn iets aan te wijzen, dat een oorspronkelijk karakter draagt. Als gij te Grenada aankomt aan het hotel, staat er in den regel een soort van tooneel-Gitano strijkages voor u te maken. Hij is gekleed in een blauw fluweel buisje, blauwe korte broek met zilveren knopen op den naad, een breeden rooden gordel, groote, lederen slobkousen en een lange zweep

— een figuur weggehoopen uit de eene of andere *opéra comique*. Hij verkoopt zijn portret voor een frank, en daarop staat gedrukt, dat hij prins der Gitanos is, en model is geweest voor den schilder Fortuny. Maar dat is te Grenada de eenige Zigeuner, die nog een nationaal pak draagt. Wat men vertelt van onveiligheid in de wijk der Gitano's is minder juist of ten minste zeer overdreven.

Ik ben in onderscheidene hunner woningen geweest. Die woningen zijn holen, uitgehold in den wand van de krijtrots. Men is er voortdurend omstuw'd door een troep kinderen, die op vroolijken, lachenden toon een aalmoes afbedelen en voor de vreemdelingen dansen willen. Dat dansen der Gitano's moet met grooten tact en groot talent plaats hebben, anders is het vervelend en plat. Doorgaans is het een man en eene vrouw, die tegenover elkaar passen maken. De begeleiding geschiedt door een man met eene gitaar, die daarbij een dreun uitgalmt, terwijl zes of zeven anderen op de maat in de handen klappen. Het dansen zelf heeft veel overeenkomst met het Indische tandakken. Het zijn golvende bewegingen van schouders en armen en lende-

nen, samengaande met een rythmisch stampen op den vloer met de twee hakken. Geschiedt dit door een slank, bevallig, jong meisje, dat sierlijk is aangekleed, dan is het allerbekoorlijkst. Te Sevilla heb ik zien dansen door een jong meisje, dat als toonbeeld van gratie en goeden smaak al de aanwezigen verrukte. Ik heb denzelfden dans hier in de Gitano-wijk zien uitvoeren door eene vrouw, gekleed in veelkleurige gedrukte katoentjes, en die in den toestand verkeerde, waarin mevrouw Daay door Rembrandt uitgeschilderd werd, maar waarin zelfs Titania niet gedanst zou hebben. Ik verzeker u, dat ik zelden iets afzichtelijkers heb gezien. Die dans geschiedde in een kamertje, bevloerd met roode tegels en tusschen vier witte muren. Men zat op stoelen met drie pooten, terwijl het stof tusschen de tanden knarste, en de kleine beestjes lustig huppelden over de kleedren der Gitano's.

Die kleedren zien er volmaakt uit als oude, versleten afleggers, gekocht op de oude lappenmarkt, in eene of andere groote stad. Misschien dat, als men niet oplette, deze lieden zouden wegloopen met uw zakdoek of parapluie,

of met een damesmof, maar heel veel verder gaat hunne snoodheid niet. Zij hebben over het geheel een vroolijk uiterlijk, dat men bij de gewone Spanjaarden niet altijd aantreft. Het is de moeite waard, deze wijk der Gitano's te gaan zien als voorbeeld, hoe lieden, op wier gelaat de scherpzinnigheid te lezen is, toch in een deerslijk lagen toestand kunnen blijven. Maar gaat men er heen, om oorspronkelijke kleederdrachten of gewoonten te zien, dan vergist men zich volkomen.

*
* *

GRENADA, 9 Januari.

Het leven is vol van tegenstellingen en vol van onttoovering. Men meent, dat eene zaak er zoo en zoo zal uitzien, en onwillekeurig bouwt men reeds een geheelen toren op die losse onderstellingen, en wanneer men dan werkelijk den grondvorm onder de oogen krijgt, dan blijkt het dat de onderstelling niet juist was.

Te Burgos ziet men in de kathedraal den

koffer, dien de Cid don Rodrigo Diaz de Bivar beleende voor klinkende munt, toen hij de Mooren ging bevechten. En later bleek het, dat die koffer niets anders dan steenen en oude prullen bevatte. Het is waar, dat diezelfde Cid, die te Burgos bijna als een heilige vereerd wordt, overal elders zijn goeden naam volslagen heeft verloren, nadat het licht der geschiedenis over zijn doen en laten is opgegaan.

Te Sevilla ziet men in de bibliotheek der kathedraal een paar handschriften van Columbus, en men zou meenen, dat het schrift van een zoo grooten geest het kenmerk zou dragen van eene breede, flinke lettervorming. Welnu, men vergist zich op nieuw. Het handschrift van Columbus is volslagen dat van een Benedictijn. Columbus heeft geschreven met eene letter, niet ongelijk aan eene gothische drukletter, en hoeveel geduld er toe noodig is, om één woord, laat staan geheele bladzijden in quarto daarmede vol te schrijven, kan iedereen ondervinden, die zich de moeite geeft, pen en papier ter hand te nemen. Die manuscripten van Columbus zijn zeer merkwaardig, en bewijzen dat, al vergist de mensch zich dikwijls door verkeerde opvattin-

gen, hij ook dikwijls den spijker op den kop slaat. Columbus heeft namelijk in eene verhandeling het bestaan van Amerika willen betoogen uit de profetieën van het oude Testament, vóórdat hij zijne eerste reis op den Oceaan ondernam.

Men zou meenen, dat merkwaardige handschriften als dezen reeds lang in druk verschenen moesten zijn, zoo niet op kosten van een uitgever, dan toch van regeeringswege. Men vergist zich nogmaals. In Spanje is tegenwoordig wel geld voor omwentelingen en *pronunciamientos* te vinden, maar om oude handschriften, zij het zelfs die van Columbus, uit te geven, dat is wat anders.

Men zou meenen, dat in een land als Spanje, een der oudst beschaafde Staten van Europa, waar Pheniciërs, Carthagers, Romeinen, Gothen, Arabieren en Spanjaarden elkanders groote werken hebben kunnen zien en bestudeeren, dat zulk een land het beste van ieder dier beschavingen zou hebben overgehouden, en in een mild klimaat op eene rijken bodem een model-samenleving zou gevormd hebben. Helaas, hoe veel leemten in dit opzicht, hoe weinig comfort heeft

men in dit land! Men zou hier ten minste goed moeten eten en drinken, maar stel u in dit opzigt vooral geen groote dingen voor. Men drinkt hier 's morgens lekkere chocolade, dat is waar, maar men ziet hier overdag zwermen van bedelaars, en men krijgt een slecht middagmaal. Waarschijnlijk hebben de Mooren al het lekkere eten van de bruiloft van Camacho medegenomen, toen zij wegtrokken; want anders zou ik waarlijk niet kunnen zeggen, waar Cervantes al deze lekkernijen gezien heeft. Als ik een raad zou mogen geven aan ieder, die naar Spanje reist, dan is het deze: laat hij eenen grooten korf met eten medenemen, en die goed bij zich houden, als hij niet thuis wil komen gelijk aan het paard der openbaring, met rammelende schonken en knikkend gebeente.

Maar gelukkig is er zooveel goeds in dit land, dat hetgeen niet meevalt, ruim wordt opgewogen door de vele aangename indrukken, vooral hier in Andalusië, dat met zijne goed bebouwde vlakten de rijkste streek van Spanje is. Inzonderheid de omstreken van Grenada mogen in dit opzigt gezien worden.

De stad is gebouwd tegen de helling van de

Sierra Nevada, en is veel te groot voor hare tegenwoordige bevolking. Er is een tijd geweest, dat Grenada een half millioen inwoners had. Maar evenals Gil-blas tegen den aartbisschop van Grenada zeide: *Monseigneur, vos homélies baissent*, had hij dit ook van de geheele stad kunnen zeggen, want zij is thans de schaduw van hare oude grootheid. Het gezicht over de stad is verrukkelijk. Klimt men in de oude wijk, waar eertijds de Mooren woonden, Albai-cin geheeten, den heuvel op, dan komt men op een hoog punt, van waar men de vallei overziet, en van waar men het gezicht heeft op de tegenover gelegen hoogte, waarop het Alhambra ligt. Het Alhambra met zijne hooge, kaneelkleurige, vierkante torens, met kanteelen bezet, ziet er dan uit als eene dreigende vesting, die des te sterker schijnt vooruit te springen, omdat onmiddellijk daarboven zich de spierwitte sneeuwtoppen van de Sierra Nevada verheffen. Rechts strekt zich in de diepte de groene vlakte van Andalusië uit, en links verheft zich, gescheiden door een ravijn van het Alhambra, een andere heuvel, waarop het Moorsche zomerpaleis, het *Generalife*, gelegen is. Dit *Genera-*

life heeft niet de bouwkundige wonderen van het Alhambra. Het is een groot buitenhuis met open galerijen, die over de vallei uitzien. Maar het heeft deze eigenaardigheid, dat het Moorsche tuinen te zien geeft, die in terrassen tegen den heuvel zijn aangelegd. Wat wij een lusthof noemen, was en is nog onbekend bij de Arabieren, om de eenvoudige reden, dat zij aan hunne vrouwen nooit vergunnen, buiten de muren van het huis te komen. Vandaar dat men de binnenplaatsen der huizen rijk versierde met bloemen en fonteinen. Men was daar beschermd tegen onbescheiden blikken, en tevens vond men er frischheid in de groote zomerwarmte. Achter het huis van het *Generalife* zijn echter tuinen, en men zou de Moorsche tuiniers de voorloopers kunnen noemen van le Nôtre en van den Franschen Parkaanleg. Meest cypressen met haar donker groen fluweelen dos spelen hier de hoofdrol. Zij zijn geschoren in bogen en priëlen en kolommen. Zij zijn afgewisseld door rechthoekige vijvertjes met fonteintjes, die men nog heden ten dage kan zien springen, als men een extra fooritje aan den bewaarder geeft. Het *Generalife* is particulier eigendom van den Mar-

kies van Campotejar, die ook de wonderschoone villa Palavicini bij Genua bezit.

Het Alhambra daarentegen is Staatseigendom, en elk jaar wordt daaraan eene zekere som tot restauratie besteed. Hard wordt er echter niet aan gewerkt.

In de zeven dagen, dat ik te Grenada bleef, ben ik dagelijks naar het Alhambra gegaan, en ik heb dagelijks opgemerkt, dat de werklieden, die de Moorsche versieringen moesten restaureeren, elkaar de courant zaten voor te lezen, en zaten te praten over Sagasta en over Canovas del Castillo en over Posada Herrera, en over al de diepzinnigheden der Spaansche staatkunde.

Met hoe groot genoegens keert men telkens in deze wonderwereld terug!

De eerste indruk, ik heb het niet verborgen, is die van mindere voldoening. Maar blijf hier eenige dagen, en kom iederen dag in deze Moorsche binnenplaatsen, zie ze 's morgens in het felle zonlicht, en tegen het vallen van den avond in schemerlicht, en zie ze 's nachts bij maanlicht of bij donkeren hemel in een geheimzinnig duister, dan eerst begint men te gevoelen, wat tooverkracht er schuilt in deze ragfijne weefsels

van kalk en steen, die toch nog goed overeind staan, al zijn zij vijf eeuwen lang verwaarloosd en ontredderd. Dan komt gij zoozeer onder den invloed van die grillige vormen en kleuren, dat het eene leemte in uw bestaan zou lijken, indien gij een dag zoudt overslaan om er heen te klimmen.

Ziet men den Moorschen bouwstijl eenigen tijd achtereen met zorg en aandacht, dan begint men eerst te begrijpen, wat diep overdachte kunstgrepen de Moorsche bouwheeren hebben toegepast, om de bewondering van den toeschouwer in te pakken, en om zijne aandacht te kluisteren. Zoo is het bij voorbeeld een hunner behendigheden, om ergens lichteffecten te weeg te brengen, zonder dat men ziet, waar het licht vandaan komt. Zij plaatsen een zeker aantal, zes, acht bogen achtereen, en daar tusschen brengen zij hier en daar kleine boograampjes aan, die den derden en den vijfden boog verlichten, terwijl de tweede en de vierde in de schaduw blijven. Zoodoende krijgt men een indruk die treft, zonder dat men zich dadelijk rekenschap weet te geven waarom. Of wel, zij kleuren de grilligste figuren op den

muur van eene binnenplaats, en maken dan onmiddellijk voor dien muur een vijver, die met zijne watervlakte de zonnestralen tegen den muur terugkaatst, zoodat het kleureffect vertienvoudigd wordt. Ik geloof niet, dat er een bouwstijl is, die zoo samengestelde hulpmiddelen inroept, om het gemoed te treffen — te veel eigenlijk, want gij kunt niet in een dezer Moorsche zalen zijn, of gij vergeet den draad uwer gedachten, om te gaan leven in de figuren op den muur, en die met het oog, soms met de hand, in haar kinkelingen te volgen. Gij verdwaalt onwillekeurig in een doolhof van arabesken, die u van alle kanten schijnen te omslingeren als draden in de geheimzinnige hand van een tovenaer.

*
**

MADRID, 14 Januari.

Wat het meest in de dagelijksche samenleving in Spanje den reiziger treft, is de hebberlijkheid van groot en klein, om de hand uit te steken voor eene aalmoes. Het is of geheel

Spanje eene groote *cour des miracles* is, waar blinden, lammen en kreupelen leven als vischjes in het water. 't Is of zij den reiziger reeds van verre zien aankomen, om de afzichtelijkste kwalen voor hem uit te stallen, en hem eene aalmoes af te persen, op straffe van hem zijn eetlust te benemen. En het is vooral de zwerm van gidsen en koetsiers en pakjesdragers en rariteiten-kooplieden, allen dwarrelende om den reiziger, die er op uitgeslapen zijn, om hem zijn geld af te zetten. Men raakt langzamerhand op de hoogte van deze kunstjes. Men voelt ze aankomen, en al blijft men het slachtoffer, men doorziet den aanval, voordat men bezwijkt. Dat is steeds eene zelfvoldoening. Maar te Sevilla hebben zij mij toch een koopje geleverd, waar ik ingelooopen ben. Ik wilde namelijk den kerktoeren, de Giralda, beklimmen, die een van de schilderachtigste kerktoerens is, welke er op de wereld bestaan. Het ondergedeelte is een Mohammedaansche minaret. Het bovengedeelte is van de zestiende eeuw, en opgetrokken in den suikerpottenstijl, die in dien tijd gebruikelijk was. Dat maakt een zeer sierlijk geheel, vooral als de torenklokken luiden, die aan eene

Chineesche pagode doen denken. De trap in dien toren is eigenlijk geen trap, maar een hellend vlak, zoodat een man te paard naar boven zou kunnen gaan. Welnu, ik ga naar den torenwachter, die blijkbaar zijn werk had gestaakt door niet boven op den toren, maar beneden, op den beganen grond, te midden van vrouw en kinderen, zich in de zon te zitten koesteren. „Den toren zien? onmogelijk.” „Waarom niet?” „De aartbisschop heeft het verboden. Er gebeuren te veel zelfmoorden.” „Zelfmoorden!” riep ik uit. „Ik heb niet het minste plan tot een zelfmoord. Maar al had ik plan daartoe, wat kan de toren daaraan doen?” „Het mag niet,” antwoordde de wachter. „Gij zijt alleen. Gij zoudt naar beneden springen. Aan twee tegelijk wordt dit slechts vergund.” Ik draaide mij om, en zie, juist achter mij stond een gids, die zich beleefd aanbeval om mede op te stijgen, en om mij te redden van een anders wissen zelfmoord, of van het hoog verbod. Ik bezweek voor de overmacht, en ik nam den gids mede omhoog.

Het gezicht van de Giralda is verrukkelijk schoon. Geheel Sevilla strekt zich uit aan uwe voeten. Links hebt gij de rivier met hare stoom-

booten en hare brug, en daarover de voorstad Triana, waarachter de hooge toppen van de Sierra Morena den achtergrond vormen. Men brengt daar een goed oogenblik door, hetgeen alleen beneveld werd door het aandoenlijk verhaal van den gids van al de menschen, die in den laatsten tijd zich uit wanhoop hadden omhoog geworpen. Ik ga terug naar het hotel, ik vraag den hotelhouder naar den toestand der arbeidende klasse, en ik spreek met kennis van zaken over den tegenspoed der rijken, die allen zelfmoord begaan. Zelfmoord! De man wist van den prins geen kwaad. Ik vertel mijn torenwedervaren en, helaas, toen bleek het dat de torenwachter deelde met den reisgids, en dat het bisschoppelijk verbod evenals al de zelfmoorden een „*chateau en Espagne*” was. Dit is een koopje, waarover men zelf lacht, en dat eigenlijk niet erg is. Maar hatelijk is het, als gij ziet dat bij voorbeeld aan alle spoorwegbureaux, de ambtenaren het er op toeleggen, om aan de reizigers valsch geld in de hand te stoppen, en om hen te bedriegen met het teruggeven van pasmunt. Aan alle spoorwegen op de wereld heeft men ambtenaren, die misbruik willen ma-

ken van de gehaastheid of de zenuwachtigheid der reizigers, maar het is steeds uitzondering. In Spanje is het daarentegen regel, en dat des te gemakkelijker, omdat de sneltreinen 's nachts loopen, en de stations ternauwernood verlicht zijn.

Nabij de kerk van Sevilla is het koloniaal archief van Spanje, dat hoogstwaarschijnlijk meer dan één belangrijk stuk bevat. Ik heb er een bundel gezien met stukken betreffende Curaçao en twee zeer fraaie oude portretten van Cortez en Pizarro. Maar wat helpt het, of men al een schat van geschiedkundige stukken bezit, als niemand er een oog in slaat?

Tusschen Sevilla en Grenada ligt Cordova, dat evenals hare beide zustersteden een zeer groot verleden heeft, en thans evenals zij een beeld van vervallen grootheid is. Cordova bezit een van de wonderlijkste dingen, die er in het heelal te zien zijn. Te Sevilla heeft men op een Arabischen toren eene Christenspits gezet, maar te Cordova heeft men nog heel wat anders gedaan.

Aldaar hadden de Arabieren eene groote moskee gebouwd, eene van de grootste die er op

de wereld bestaan. Toen nu de Christenen er binnen getrokken waren, vonden zij het noodig, om goed aan de wereld te doen kennen, dat het Mohammedaansche geloof vernietigd was, en zij besloten dus een altaar en een koor te bouwen midden in de moskee. Die moskee is zeer laag van verdieping in verhouding tot hare lengte en breedte, die beide een gezicht ver reiken. Het gewelf rust op meer dan duizend steenen kolommen, die in de lengte en breedte door Moorsche bogen twee aan twee verbonden zijn. Welnu, midden in die steenmassa van zuilen en bogen verheft zich op eenmaal hemel-hoog het Gothisch gewelf, waaronder een hoog altaar en een prachtig versierd koor staan. Men weet werkelijk niet wat men ziet. Nu eens leeft men in de moskee, waarvan de heilige plaats voor den Koran met haar prachtig Moorsch mozaïek uit de tiende eeuw nog voortreffelijk is bewaard, en dan weder staat men te midden van het zuidelijke Christendom met zijne overladen Maria-beelden en aangekleede crucifixen. Nu eens staat men voor de sierlijkste Moorsche poort, of voor de plaats waar eenmaal de Kalif zat, en dan weder staart men

op het altaar van gedreven zilver, omgeven door marmer van allerlei kleur. Eigenlijk is het ongehoord, wat de Christenoverwinnaars daar hebben gedaan. Hadden zij de kerk er naast gezet, dan hadden zij hun bouw nog veel fraaiër, veel indrukwekkender kunnen maken. Want wat is thans het geval? Dat degenen, die niet weet dat er een christelijk altaar in de moskee staat, het nauwelijks vindt te midden van het bosch van Moorsche kolommen. Noch het altaar, noch het koor, hoe rijk en met hoeveel smaak ook versierd, maken indruk. De christen-priesters hebben met hunne kerk de Mohammedaansche leer willen overschaduwen, en helaas het omgekeerde is het geval. Het is de lage en donkere moskee, die de hooge kerkgewelven verbergt en verduistert. Vooral het koor verdiende eene betere plaats, want het is inderdaad een meesterstuk van snijwerk en beeldhouwkunst.

Wat hier, en over het geheel in alle Spaansche kathedralen, zoo fraai is, dat zijn de koorboeken, waaruit gezongen wordt. In het midden van het koor staat steeds een monumentale vierkante lessenaar, op zichzelf bijna een kerktoren, die ronddraaien kan op eene spil,

en op welks vier zijden de reuzenfolianten liggen, met de muzieknoden, die door het koor gezongen worden. Die muzieknoden zijn zoo groot, dat zij voor een bijna blinde leesbaar zijn, en daaromheen is de geheele bladzijde versierd met de prachtigste randen in goud en kleuren, afgewisseld door vignetten en medallions. Men zou de kunstvormen van de zestiende eeuw geheel kunnen bestudeeren, alleen uit de randen der Spaansche koorboeken. In de kerk van het Escuriaal heb ik de meeste en de rijkste gezien, maar men vindt ze in alle kerken. Het beeldhouwwerk der koorzitplaatsen is eene zaak, die niet minder de aandacht waard is. In den regel zijn het Bijbelsche tafereelen die afgebeeld zijn. Maar soms ook zijn er de zotste voorstellingen op uitgebeiteld, groteske figuren, of ook voorstellingen uit het dagelijksch leven, die verwonderlijk aandoen te midden van de heiligheid der plaats.

De kerk of moskee te Cordova heeft nog eene andere zienswaardigheid, die bestaat bij alle Spaansche kerken, welke eertijds moskeeën waren, maar die hier bijzonder grootsch is, dat is namelijk de *patio*, de plaats buiten de kerk-

muren, waar de Arabieren zich reinigden, vóór zij gingen bidden. Die plaats is te Cordova beplant met oranjeboomen, welke zoo dik zijn, dat zij met geen mogelijkheid door één man te omspannen zijn. Sommige stammen zijn hol van ouderdom, hetgeen niet te verwonderen is, daar zij ten tijde der Arabieren reeds daar stonden, en toch steeds vrucht dragen. Men heeft mij hier verzekerd, dat er oranjeboomen in Spanje zijn, die zeven en acht honderd jaar oud zijn.

Cordova is eene zonderlinge opeenhooping van de bouwvallen van alle vroegere geslachten. De sporen, die de Romeinen hier achterlieten, zijn onmiskenbaar. Menige kolom, door den Moorschen Kalif in zijne moskee geplaatst, was door hem opgedolven uit de overblijfselen van een Romeinschen Janustempel, en wat eertijds eene lievelingsplaats van Pompeius was, werd door de Arabieren tot een Westersch Athene hervormd. De tuin van het Moorsche paleis bestaat nog in zijn oorspronkelijken vorm, en heeft een schilderachtig uitzicht op de Romeinsche brug over de Guadalquivir, die nog heden ten dage de Moorsche watermolens in beweging brengt.

Alle vorige rassen hebben hier de vruchten van hunnen arbeid achtergelaten. Maar wat zal het tegenwoordige ras hier nalaten?

*
* *

MADRID, 18 Januari.

Van Cordova ben ik teruggegaan naar Madrid, om van daar Toledo en Escorial te gaan zien. In de Kerstdagen was het in de hoofdstad te koud, om er langer te blijven, wanneer men Andalusië in zijne nabijheid heeft. Misschien zal men zich verwonderen, dat het in Spanje des winters zoo koud is. De reden daarvan is deze, dat de meeste Spaansche steden gebouwd zijn op hooge bergvlakten, hooger dan eenige andere stad in geheel Europa. Van daar die fijne lucht, welke, als de zon onder is, door merg en been snijdt. De Spaansche heeren loopen dan ook gewikkeld in hunne lange mantels tot over de punt van den neus. Dit jaar is het echter bijzonder koud. In geheel Spanje ziet men boomen en planten, die bevroren zijn. De geheele oogst der sinaasappelen is mislukt, en

de schepen die te Cadix op lading lagen te wachten, zijn weder ledig in zee gegaan. De olijvenoogst daarentegen is bijzonder gunstig. Goede hemel, wat een aantal olijfboomen! Zoo-
ver het oog reikt, ziet men aan weerszijden van den spoorweg door Andalusië olijfboomen, die volmaakt in kleur en vorm gelijken op groote Hollandsche knotwilgen. Aan de kleine tusschenstations ziet men de Andalusische landbouwers met hun buisje, korte broek en vuurrooden gordel, terwijl zij eene lange veelkleurige *plaid* over den schouder geslagen hebben. Ik trof hier ook dezelfde knopen van zilverdraad aan, die bij ons in het Land van Goes gedragen worden. Hebben de Zeeuwen deze dracht overgenomen van het leger van Parma? of hebben de Spaansche soldaten die dracht van de Zeeuwen naar Spanje overgebracht?

Er is eene afzonderlijke spoorweglijn, die de reizigers van Madrid naar Toledo brengt. Toledo ligt op een berg, die door de Taag wordt omspoeld. De Taag is buiten Spanje hoofdzakelijk bekend geworden door den blinden bedelaar, die op gezette dagen *Le fleuve du Tage*, de oude romance van de moeder van Napoleon III, voor

uw huisdeur komt afzagen. Dat verklaart waarom men een vooroordeel tegen de Taag kan hebben, dat zij vooral te Toledo niet verdient. Want zij vormt daar een grootsche en tamelijk woeste vallei, in wier midden de naakte rots ligt, waarop Toledo, de oude hoofdstad van Spanje, als op een troon gezeten is. Zij is nog vol deftigheid en ernst. Haar doodsche, verlaten en ontvolkte wijken ademen nog den geest van voor drie eeuwen.

Het is onbegrijpelijk hoe vertrouwd men wordt met de vijftiende en zestiende eeuw, als men Spanje doorreist. Ferdinand en Isabella zijn uwe getrouwe reisgenooten, die gij overal weder tegenkomt, en wier spoor gij overal volgen moet. Karel V begint gij te beschouwen als een gemeenzame bekende, dien gij reeds jaren lang ontmoet hebt. Gij ziet niets anders dan kerken uit hunnen tijd, gij bewondert de paleizen, die zij gesticht of bewoond hebben, en gij begint u met veel gemak te bewegen in het gezelschap van Johanna de Zinnelooze en van haar niet minder zinneloozen kleinzoon, Philips II, lief-talliger nagedachtenis.

In de groote kerk te Grenada daalt men af

in den grafkelder van Ferdinand en Isabella, en van Philips den Schoone met zijne Johanna; men betast de kisten waarin hunne overblijfselen zijn, en op treffende wijze herleeft daar de geheele vijftiende eeuw met haar groote staatkundige bewegingen voor den geest. In dien tijd werd het zwaartepunt der staatkunde gezocht in de huwelijken der vorsten en vorstinnen. Het zijn de huwelijken van Jacoba van Beieren, van Maria van Bourgondië, van Ferdinand en Isabella, van Philips den Schoone en Johanna de Zinnelooze, welke in die dagen Europa hebben beheerscht. Dat verleden herleeft in de kerk te Grenada, maar het herleeft ook op even treffende wijze te Toledo, dat gebleven is als eene versteening uit de vijftiende eeuw.

Er wonen thans geen tiende deel der menschen, die er eertijds woonden. De straten zijn er nauw, de muren hoog, de vensters klein en met dikke ijzeren staven bezet; de stilte is er benauwend, men schrikt van zijne eigen stem, die echoos werpt over de hardstenen zerken, waarmede de weg is belegd.

Toledo is bezienswaard om dien ouden vorm. Veel merkwaardigheden zijn er echter niet. De

kathedraal is ook hier de hoofdzaak. Zij heeft iets, wat men nergens elders aantreft, namelijk eene Mosarabische kapel. Ziehier wat dat is. De Arabieren hebben eertijds Toledo ingenomen, en zich daar zeer sterk gevestigd. Zij vergunden echter aan zeker aantal Christenen, die in de stad woonden, hunnen godsdienst te blijven uitoefenen. Drie eeuwen lang leefde deze kleine kerk te midden van de belijders van den Islam. Zodoende raakte haar verband met den Paus te Rome verbroken, en toen de Christenen Toledo hernamen, bleek het dat de kerk, die was blijven bestaan, in haar ritus verschilde van de katholieke kerk. De kardinaal-aartsbisschop van Toledo, die primaat van Spanje is, heeft steeds den Mosarabischen dienst in eene kapel van de kathedraal in stand gehouden, ik geloof om min of meer zijne macht te toonen tegenover het kerkelijk gezag te Rome.

Ik heb een dienst bijgewoond in deze Mosarabische kapel, die in hare versiering veel strenger is dan de rest der kerk. Er is een groot altaarstuk, dat niet geschilderd, maar van mozaïek is, en er zijn een paar opmerkelijke fresco's, den strijd tegen de Arabieren voorstel-

lende. Maar waarin nu precies het onderscheid is gelegen tusschen dezen dienst en de gewone mis, dat zou ik niet durven zeggen.

De kathedraal is een waar gedenkteeken. Het is jammer dat deze kerk, evenals alle groote Spaansche kathedralen, geen ruimen aanblik van binnen biedt, daar zoowel het hoogaltaar als het koor, die beide steeds midden in de kerk zijn geplaatst, aan drie zijden altijd met hooge muren zijn omringd. De vierde zijde van het koor is gesloten met een hek ter hoogte ongeveer van tien meter; het staat juist tegenover een dergelijk hek, dat de voorzijde van het hoogaltaar afsluit. Soms, zooals hier te Toledo, is dat hek van massief zilver, soms ook is het van brons, of van fijn gesmeed ijzer. Tusschen die beide hekken is de steenen vloer belegd met matten, waarop de geloovigen nederknielen.

Stoelen zijn er nergens aanwezig in de kerken. Men moet staan of knielen. De banken om het koor voor de kanunniken zijn prachtig uitgesneden met bijbelsche voorstellingen, en geeft gij een footje extra, dan moogt gij gaan zitten op de plaats van den kardinaal aartsbisshop van Toledo.

Boven deze koorbanken, die uitgebeiteld zijn als borduurwerk, verheffen zich steeds in alle kathedralen rechts en links twee monumentale orgels, die van bazuinen zijn voorzien, welke horizontaal naar voren uitsteken, en aan den geheelen bouw iets stouts, iets zwevends geven, dat een grooten indruk maakt. Het is jammer dat al die belangwekkende dingen niet voor niets te zien zijn. Het is onmogelijk in Spanje een kathedraal te zien, zonder dat men vijf of zes frank uitgeeft. Men gaat mede met een koorknecht, die als geleider dienen zal; maar meen niet dat die man u de geheele kerk zal laten zien. Hij heeft slechts een klein onderdeel als zijn grondgebied, en is zijne taak afgeloopen, en heeft hij zijn frank beet, dan geeft hij den argeloozen reiziger over aan een tweeden geleider, en deze op zijn beurt aan een derden. En zoo wordt het arme slachtoffer als een pluimbal gekeatst van den koster naar den klokkeluiders, en van dezen naar den bewaarder van de sacristie, en van den bewaarder van de sacristie naar den kapittelknecht, en van dezen naar den bewaker van het hoogaltaar, en van dien weder naar een anderen, totdat de

laatste eindelijk op hoogen toon, terwijl hij zijn hand uitstrekt, zegt: „het is gedaan”, alsof hij wilde te kennen geven: „ik mag wel wat meer dan de anderen hebben.”

Dat massief zilveren hek te Toledo is curieus, omdat het zwart gevefd is, en slechts hier en daar te voorschijn glimpt. Dat is gedaan tijdens den inval der Franschen onder het eerste keizerrijk. Overal in Spanje vindt men nog de sporen van al wat het Fransche leger onder Soult en Sebastiani niet alleen heeft medegepakt, maar ook moedwillig heeft vernield. Als de Franschen klagen over de pendules, die door de Duitschers zijn ingepakt, mag men hun gerust hunne manier van doen in Spanje herinneren: want zooals dáár is huisgehouden, dat is werkelijk der negentiende eeuw onwaardig.

Toledo heeft de eigenaardigheid van een eigen tak van nijverheid te bezitten, dat is het damasceeren van staal. „Mijn goede kling van Toledo!” roept de graaf uit in de ridderromans. Welnu, het staal, dat daarvoor te Toledo werd gehard, kunt gij er nog zien harden. Ik heb in Toledo een degen zien oprollen als een horlogeveer. De Staat heeft hier de fabriek van

zijne sabels en degens, die wel der moeite waard is om gezien te worden, al zegt men dat de aloude geheimen der staalmakerij te loor zijn gegaan.

Men ziet er ook kleine voorwerpen van gesmeed ijzer maken, die gegroefd worden met eene stalen stift. In de groef wordt dan zilverdraad of gouddraad gehamerd. Men verkrijgt op die wijze zeer bevallige sieraden voor dames of kleine voorwerpen voor pronk.

De Israëlieten hebben in Spanje te allen tijde eene zeer groote rol gespeeld. Men zegt dat velen er heen trokken, nadat Titus den tempel te Jeruzalem had verbrand. Ook zegt men dat zij er verdrukt werden door de Gothen, en daarom hunne rasgenooten de Arabieren in het land haalden. De Arabieren vervolgden de Israëlieten echter niet minder dan de Gothen, en daarom verkochten de Joden de Arabieren opnieuw aan hunne aanvallers uit het Noorden. Het is vooral te Toledo, dat de Joden hunnen zetel schijnen te hebben gehad. Twee zeer merkwaardige synagogen zijn er nog over van hunne hand, die thans min of meer gerestaureerd worden, hetgeen hoog noodig is, daar zij beide bouwvallig zijn.

Wat er in Toledo te zien is, kan men gemakkelijk in een halven dag afdoen. Toch is de reis van Madrid, al duurt zij drie volle uren, wel der moeite waard. Toledo is eene stad van het verleden, die naar menschelijke berekening wel nooit zal herleven. Uwe reis is een laatste groet aan de stervende.

*
**

MADRID, 18 Januari.

Er zijn 's winters geen stierengevechten in Spanje, maar in de hoofdstad zijn er toch 's Zondags nu en dan oefeningen in het cirque, men zou zeggen repetities, om er den smaak niet van te verliezen, of om genoeg te geven aan het brandend ongeduld van het volk. Zulk eene voorstelling heb ik bijgewoond. Het rijke publiek stroomt er wel niet heen, zooals 's zomers het geval is, en de allereerste stierenvechters werken er wel niet. Maar wie nog nooit zoo iets gezien heeft, gaat naar zulk een openbaar volksfeest. Vier stieren heb ik achtereenvolgens zien dol maken en daarna zien dooden, nadat zij eerst ieder een drietal paarden hadden

omhoog geworpen en opengereten en nedergesleurd. Wie voor het eerst een stierengevecht ziet, is het meest van streek over dat mishandelen der oude, ongelukkige paarden, die vastgehouden worden, totdat de stier in dolle vaart zijne hoorns hun in den buik stoot, en ze als een speelbal verder werpt.

De van boven geheel opene cirkel, omgeven door het bonte gewemel der toeschouwers, fel door de zon beschenen, levert een mooien aanblik op, vooral op het oogenblik dat de plechtigheid begint, en dat de geheele stoet van stierenvechters in hun gouden en fluweelen dos gekleed als Figaro op het tooneel, in optocht het perk binnenkomt.

Eene deur gaat open, en vroolijk en lustig springt de stier in de baan. Vol moed en lust rent hij toe op het eerste roode doek, dat hem voorgehouden wordt, en dat hij omver wil rennen, om dadelijk een gelen lap voor zijne oogen te zien fladderen. Dit ophitsen geschiedt om hem op de paarden te doen losrennen, die door mannen met eene lans in de hand bereden worden. Dit zijn de picadores, en hunne arme paarden, die juist goed genoeg zijn, om voor

afbraak te worden verkocht, hebben het hard te verantwoorden. Een picador, wiens paard niet in den strijd gebleven is, wordt door het volk uitgejouwd en uitgefloten, evenals de stier wordt uitgejouwd, als hij zich niet moedig gedraagt.

Dit is het eerste bedrijf. Daarna komen de chulos, in iedere hand gewapend met een priem, met veelkleurige linten versierd, dien zij in den rug van den stier moeten steken. Daartoe blijft de man op eenigen afstand voor het dier staan, en op het oogenblik dat het met omlaag gedoken kop op hem losrent, steekt hij over den kop heen de beide priemen het dier in den rug, en wijkt tegelijkertijd zijdelings uit, zoodat de stier hem voorbij holt. Soms is er vuurwerk verborgen in de veelkleurige linten, om den stier nog eene kleine opwekking te geven.

Het is de espada, die den stier moet doden. Hij houdt met dat doel in de linkerhand eenen grooten, rooden lap voor de oogen van den stier, en als deze daarop losrent, stoot hij een langen degen onder den linkerschouder tot aan het gevent in den nek van het dier. Dit is het meesterstuk van de kunst. Is de stoot goed gege-

ven, dan moet de stier, zooeven nog vol vuur, plof dood nedervallen, en dan wordt de kunstenaar overstelpt met bravoos en loftuitingen en ruikers en geschenken. Stoot de espada mis, dan is het best mogelijk, dat hij zijn eigen leven er bij inschiet. Dit gebeurt echter bijna nooit. Het is eene zeldzaamheid, dat een man in een stierengevecht omkomt. Het eenige wat men dikwijls ziet, is dat een picador van zijn paard buitelt, en een paar ribben breekt. Die paarden-slachterij is eigenlijk het eenige wat akelig is in het stierengevecht. Die arme beesten kunnen zich niet verweren en mogen niet wegloopen. Het schijnt, dat de stierengevechten eene groote aantrekkelijkheid hebben. Ook voor de vreemdelingen. Ik heb er hier herhaaldelijk ontmoet, die met groote ingenomenheid tegen de stierengevechten in Spanje waren gekomen, en die bekenden, dat zij er toch geregeld heengaan.

Toen er vier stieren achtereenvolgens waren gedood, had er iets plaats, dat allergrappigst was. Wel vijfhonderd gewone lieden van het volk, zoo groot als klein, kwamen in het perk, en dadelijk daarop ging opnieuw de deur open, en sprong er een woedende stier naar binnen,

welks hoornen omwoeld waren, zoodat hij niet steken kon. De stier rende los op den joelenden drom, die hem telkens ontweek, steeds hem sarrende, nu eens trekkende aan zijn staart, dan aan zijne ooren, dan weer hem een mantel of een rooden zakdoek voorhoudende. Soms wierp de stier een man of een jongen omhoog, soms duwde hij er een vijftal omver. Men zou gezegd hebben een zwerm insecten, op een stuk vee aanvallende. Dit is een spel, en niets meer, want niemand is gewapend. Heeft het eenige minuten geduurd, dan komen er vier tamme stieren het perk binnen, die den vechtstier in hun midden nemen, en hem het perk uitbrengen. Zes maal achtereen kwam er een versche stier binnen, en telkens lachte en joelde en joolde men om het woedende dier heen. Dit was een zeer vermakelijke klucht na het treurspel van daar even.

Daargelaten dat het stierengevecht een nationale hartstocht is, en dat de koning geen dag op zijn troon zou blijven, als hij de stierengevechten wilde afschaffen, zijn er een groot aantal particuliere belangen mede gemoeid. Het fokken van stieren is een bedrijf voor groote

landheeren geworden, even als elders de paardenfokkerij voor de wedrennen. Dit verklaart dat niemand er aan denkt de stierenvechten af te schaffen. Ook de armen trekken er eene aanzienlijke bate uit. In den regel ligt het stierenperk in de Spaansche steden op een stuk grond naast het armhuis, dat daarvan eene zeer hooge huur maakt.

De hoofdoorzaak evenwel, waarom er in Spanje nog volksspelen ten koste van arme en gemartelde dieren zijn overgebleven, die bij iedere andere beschaafde natie reeds lang zijn afgeschaft, is deze, dat de natie onbegrijpelijk gevoelloos is voor alle dieren.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze karaktertrek een van de talrijke dingen is, die de Spanjaarden van de Arabieren geërfd hebben.

In een Mohammedaansch land wordt dagelijks uw gevoel gekrenkt en gekwetst door het mishandelen van de huisdieren, en al gebeurt dit in Spanje niet op die schaal, eene maatschappij tot bescherming van dieren zou hier een ruim veld vinden. Het is niet voor niet, dat men Spanje het voorportaal van Noord-Afrika heeft genoemd, en men zou eene belangwekkende

studie kunnen maken in eene vergelijking tusschen de zeden der Arabieren en der Spanjaarden.

Als men in de couranten leest, dat geheel Spanje in staatkundige opwindung is over eene mogelijke Kamerontbinding en over het optreden van het ministerie der rechterzijde, dan nemen men dit alles niet zoo letterlijk op. De waarheid is, dat de groote massa van het publiek zich slechts opwindt voor twee dingen: de stierengevechten en de staatsloterij. De staatkunde is te Madrid in handen van een zeker aantal politiekers, die hunnen slag slaan, en op de meest cynische wijze hunne zakken vullen, en verder stoort zich de groote massa om de staatkunde als om iedere andere zaak, die de negentiende eeuw op kunstmatige wijze heeft ingevoerd. Zie maar de winkels. Het eerste wat men overal ziet, zijn de portretten der voornaamste stierenvechters. Iedere stad heeft zijn matador, zijn held, waarop men trotscher is dan op een prima donna in de Opera, of op een leider in het parlement.

En kom in gezelschap met Spaansche heeren in een koffiehuis, dan zal men hooren spreken

van het begin tot het einde — over de staatkunde? Nooit, maar over de stierengevechten of over liefdesavonturen, bij voorkeur met de vrouw van een vriend of van een buurman. Wat Leporello zingt in *Don Juan „In Spanien Tausend und Drei”*, is nog heden ten dage de droom van elken goeden Spanjaard. Er is maar eens eene weduwe in Spanje geweest, die twintig jaar na den dood van haren man nog aan hem dacht, waarop al de Spanjaarden eenstemmig hebben verklaard, dat die goede ziel gek was, en zij heeft er in de geschiedenis den naam van gehouden. Het was Johanna de Zinnelooze, Juana la Loca, de moeder van Karel V. Te Madrid in den koninklijken stal wijst men nog het rijtuig, waarin zij reisde en het lijk van haar overleden man met zich voerde.

Een reisverhaal als dit is onvermijdelijk een mozaïek van allerlei zaken, dikwijls zonder grooten samenhang. Dit verklaart, waarom aan het slot van deze letteren een paar feiten worden vermeld, die uit Madrid het best te schrijven zijn.

Te Grenada, in eene niet breede zijstraat, staat een huis, in welks gevel het stadsbestuur

een steen liet plaatsen met het opschrift, dat aldaar de vrouw geboren is, die zeker van alle vrouwen der negentiende eeuw den zonderlingsten levensloop heeft gehad. Gesproken uit een niet zeer vermogend geslacht, is zij keizerin geworden van een der groote Staten van Europa, om daarna haar troon, haar echtgenoot, haar zoon op de jammerlijkste wijze te verliezen. De geboorteplaats van keizerin Eugénie is gelegen in die nevenstraat van Grenada.

Te Madrid 's avonds naar de Italiaansche Opera gaande, zag ik in een balkon, een der eerste links van het tooneel, iemand zitten, die mij bekend toescheen.

„Waar heb ik dit gezicht toch meer gezien?” vroeg ik mij telkens af. Naast mij zat een heer, die reeds zoo goed was geweest mij eenige inlichtingen te geven. „Wie is toch die heer?” vroeg ik hem. „Het schijnt mij dat ik zijn gelaat ergens zag. Maar het is toch niet een van de Spaansche heeren, die ik heb ontmoet.” „Gij hebt zijn portret gezien te Parijs”, antwoordde mijn buurman, „en daarom zal ik u zijn naam niet mededeelen”, en meteen begon hij te spreken over iets anders.

De man in het balkon was de oud-maarschalk Bazaine.

Zonderling toeval!

Het begin en het einde van het tweede keizerrijk hebben wij daar aanschouwd. Tusschen die achterstraat te Grenada en het balkon van den schouwburg te Madrid liggen de twintig jaren van Babylonische zwelgerij, die aan Frankrijk twee provinciën en aan de familie Bonaparte hare overlevering en haar troon hebben gekost!

*
* *

MADRID, 19 Januari.

Twee uren sporens noordelijk van Madrid ligt het Escuriaal, het paleis gebouwd door Philips II, dat de Spanjaarden, misschien niet ten onrechte, het achtste wonder der wereld noemen. Wie voor de eerste maal dat granietgevaarte ziet, krijgt daarvan een indruk, die hem zijn gansche leven zal bijblijven.

Gaat men van de Fransche grenzen met den nachttrein naar Madrid, dan komt men bij het kriecken van den dag over de naakte bergvlakte, waarop het Escuriaal gelegen is. Het allereerste

morgenlicht verspreidt dan een spookachtig, wazig schijnsel over de hobbelige heide, die hier en daar eene naakte rotspunt laat zien, als het vale kleed van een bedelaar, dat hier en daar afgerafeld en op de schonkerige knieën doorgesleten is. Groote zwerfblokken liggen wijd en zijd dooreen geworpen over het veld, als hadden de Titanen hier den hemel bestormd. Geen dier, geen levend wezen komt u hier te gemoet. Het is een landschap voor den dolenden Kaïn, verterend door den gloed van zijn brandend geweten, die alle samenleving ontvlucht, en hier rust zou willen vinden. Het is de natuur in hare koudste armoede, die, toen zij Andalusië zoo rijk getooid had met hare schatten, niets meer overhield om hare naaktheid te bedekken. Dat oord koos Philips II om zich een verblijf te bouwen. Van verre ziet men reeds tegen de helling der rotsen het gebouw liggen. Men zou zeggen een groot, zilvergrauw schaaldier met stekels en hoornen, dat straks zijne pooten zal uitstrekken, om over het gebergte te kruipen. Het hart sluit zich dicht, als men deze koude, grijze steenmassa ziet, zonder boom, zonder bloem, zonder sieraad, zonder iets men-

schelijks, dat er kleur of warmte aan geeft.

En zooals het van buiten is, zoo is het van binnen. Als men het Alhambra een fijn borduurwerk mag noemen, dan men veilig van het Escuriaal zeggen, dat het een ijzeren harnas is. Alles is gemaakt van dezelfde vierkante blokken grijs graniet, alles: de vloer der binnenplaatsen, de muren, de trappen der kerk, de binnenwanden der kerk, de pilasters, de kapitelen, het koor, het altaar, de koepel, de spitsen op de torens, — alles, in één woord, is grijs graniet. In de kerk is alleen het hoogaltaar met schilderwerk versierd, maar verder is alles koud en kaal met rechte lijnen afgezet in den grauwen steen. Er heerscht hier eene gestrengheid van bouw, die men in geen enkele Spaansche kerk van de zestiende eeuw vindt. Het Escuriaal is geen schepping van den eersten den besten. De man, die voor zijn eigen verblijf een klooster van zoo reusachtige afmetingen bouwde, moet òf een groot man, òf een miskende dwaas geweest zijn. Maar in allen geval is het geheel zóó buitengewoon, dat men versteld staat en nauwelijks kan gelooven, dat iemand met menschelijk gevoel die schepping heeft kun-

nen ontwerpen. Het Escuriaal was oorspronkelijk een paleis, maar tevens een klooster en eene begraafplaats der Spaansche koningen. In het geheel zijn er, geloof ik, vijf duizend kamers. Tegenwoordig is het paleis nog min of meer gemeubeld, maar alleen de grafkelder is nog in werkelijk gebruik. Een deel der bijgebouwen is ingenomen door eene school voor het boschwezen en door eene lagere school. Van het klooster is nog alleen de prior aanwezig, die elken dag in de kerk de mis leest. Toen ik van Madrid er heen gereisd was, had ik eerst eene teleurstelling, want het paleis was dien dag niet te zien. De graaf van Parijs, die namelijk met zijne vrouw en kinderen te Madrid logeerde, was met zijne familie ook het Escuriaal komen zien, en alles was dus voor het publiek gesloten behalve de kerk, waar de hooge personages de mis zouden hooren. Dit was een lastig geval. Gelukkig was er echter hulp in den nood. De graaf van Parijs had eene zestal, zoo vrouwelijke als mannelijke bedienden bij zich, en toevallig stond ik in de kerk juist naast dezen, toen de mis was afgelopen en de deurwaarders hen kwamen uitnoodigen, om tegelijk met het

hooge gezelschap ook het paleis te zien. Was het beleefdheid voor een teleurgestelden vreemdeling, of wel zagen de deurwaarders mij ook aan voor een gediensstigen geest van den graaf van Parijs? Ik weet het niet, maar zeker is het dat zij mij achter het gevolg van den graaf doorlieten, als hoorde ik er bij, dat ik het geheele paleis en den grafkelder heb kunnen doorloopen, en dat ik alles beter heb kunnen zien dan op een anderen dag mogelijk zou geweest zijn, want alle luiken waren opengezet, alle overtrekken van de meubelen afgenomen, alle lichten in den grafkelder opgestoken, hetgeen alleen bij gelegenheden als deze en bij koninklijke begrafenissen geschiedt. De bedienden van den graaf zagen wel de vergissing, waarvan ik de vruchten plukte, maar zij waren zoo beleefd de zaak niet ruchtbaar te maken aan de deurwaarders, die mede rondgingen, en die mij overal met de diepste strijkages doorlieten, terwijl de andere vreemdelingen onverbiddelijk afgewezen werden. In het paleis zijn de tapijten tegen de wanden zeer merkwaardig. Het zijn Gobelins, te Madrid gemaakt in deze eeuw, de meeste naar de schilderijen van Goya, die

in het museum der hoofdstad zijn. Zij stellen meestal tooneelen voor uit het leven van het Spaansche landvolk, vol beweging, vol gratie en vol waarheid. Goya, die in de tweede helft der achttiende eeuw en in het begin van deze eeuw leefde, heeft het oude Spanje van vóór den Franschen inval nog in al zijn gloed gekend, en hij heeft het wedergegeven met onbegrijpelijk veel geest. Behalve die tooneelen uit het dagelijksche leven heeft hij nog twee onderwerpen behandeld, namelijk de stierengevechten, waarvan hij een groot aantal episoden heeft geëst, en zijne phantasieën, die alles overtreffen, wat een geest, door nachtmerries vervolgd, zich droomen kan. Die beide laatste soorten van onderwerpen zijn echter niet geschikt voor tapijtweverij. Men heeft dus zich tot de eerste onderwerpen bepaald, en zij versieren de eindelooze rijen van kamers in het Escuriaal.

Verreweg het merkwaardigste in het Escuriaal, vooral voor ons Nederlanders, is van geschiedkundigen aard. Het is de koude, naakte cel, waarin Philips II leefde en stierf, van waar hij de oude en de nieuwe wereld regeerde, en waarin hij dagen achtereen lag te zieltogen,

steeds met strakken blik starend op het hoogaltaar der kerk, dat van die cel uit zichtbaar is. Men staat te huiveren in dit verblijf. Het is in dit onzalig oord, dat over het leven van zoovele duizenden is beschikt. Het ameublement is nog in authentieken vorm aanwezig. Een vloer van roode tegels, waarop eene gele mat ligt, een lederen zetel met een klein krukje er naast voor het jichtige been van den koning, een koperen hemelbol en een paar eikenhouten kastjes voor papieren en boeken, de witte muren tot halve manshoogte bezet met blauwe tegels en behangen met een paar schilderstukken van de Heilige Maagd en van Sint-Lorenzo, eene kleine schrijftafel van eikenhout, — ziedaar alles. De cel heeft met twee ramen het uitzicht over de vlakte. Over die ramen zijn twee deuren, waarvan de ééne op den gang uitkomt, en de andere naar de slaapcel leidt. Achter die slaapcel is een portaaltje, waarin een vensterluik dat uitziet in de kerk, en wel juist naast het hoogaltaar. Het was voor dit vensterluik, dat men het bed geschoven had van den stervenden koning. Het was te midden van dezen Spartaanschen eenvoud, dat Philips II de ge-

zanten van andere hoven ontving. Het was hier dat hij de ongelooflijk groote correspondentie heeft gevoerd, waarmede hij zijne machthebbers overstelpte. Die man is ten huidige dage misschien nog een raadsel voor den zielkundige. Maar wat er onzeker of duister in zijne figuur moge zijn, ééne zaak is niet twijfelachtig, dat is zijne ernst. Het Escuriaal is het werk van een hoog ernstigen geest, die het leven en zijn werkkring opvatte als eene zware taak, en die zich blijkbaar tot plicht gerekend heeft, om dien ernst ook door anderen te doen deelen. Tot welken prijs, helaas! Wij Nederlanders hebben eigenlijk slechts half reden, om ons te beklagen over Philips II. Onze voorvaderen zijn rijk en groot geworden door de monniken-staatkunde, die hen in de engte gedreven en tot handelen genoopt heeft. Welnu, die monniken-staatkunde is belichaamd in het Escuriaal. Nooit is er een vorst geweest, die zoo trouw zich zelve heeft wedergegeven, als Philips II dat gedaan heeft bij het bouwen van het Escuriaal. Dit paleis is geen gebouw, het is een staatkundig programma, het is een geheel stelsel van wijsbegeerte. Een koning, die twee wereldde-

len regeerde, en leefde in eene monnikencel, herleeft hier in al de kracht van zijn afgemeten geest. Het paleis is gebouwd in denzelfden vorm van zijn geheel beheer. En wilt gij de vruchten zien van dat beheer? Kijk dan naar buiten op de kale, onbevolkte vlakte van het vervallen land. Geen staat is ooit in welvaart harder achteruitgehold dan Spanje, nadat Philips II het veertig jaar in zijne bidcel had beheerd, en Spanje heeft thans, drie eeuwen later, nog al zijn krachten noodig, om te herwinnen wat het toen verloren heeft.

Onder het hoogaltaar der kerk is de grafkelder, die vloekt tegen de rest van het steenen gevaarte; want hoe eenvoudig en koud dit is, des te meer verguld en versierd is de grafkelder. Dit is het werk geweest van een lateren opvolger, die niet gedachtig aan den geest van zijn voorvader, het verblijf der dooden een beetje heeft willen opvroolijken. Blauw marmer, rood marmer, porphier, verguld en brons wisselen hier al krullende elkaar af. Men stelt zich maar half goed voor, dat mannen van zóó strengen leefregel als Karel de Vijfde en Philips II begraven liggen in dit weelderig verblijf. Ik

zag het in vollen luister, daar de groote lustre, die in het midden van het gewelf hangt, en het altaar met het verguld bronzen kruisbeeld geheel bezet waren met aangestoken waskaarsen.

Voor dit altaar zijn de graaf van Parijs en zijne echtgenooten nedergeknield, om eene vrome gedachte te wijden aan zooveel overleden koningen. De graaf van Parijs is zoo geneigd, om neder te knielen voor alle altaren, die hij tegenkomt, dat hij in Frankrijk kwalijk moet te moede zijn te midden van zooveel vrijdenkerij in zijn koninkrijk *in partibus infidelium*.

Twee zaken zou men het merkwaardigste van het Escuriaal kunnen noemen: het aanzien van het geheel en de cel van den stichter. Maar ook de kerk, die in het midden van het steenen doolhof ligt, heeft meer dan één bezienswaardigen kant. Het koor ligt er niet midden in, zooals in den regel in de groote Spaansche kerken het geval is. Het is geplaatst aan het einde der kerk tegenover het hoogaltaar op een tamelijk duistere galerij. Het is omringd aan de drie bemuurde zijden door rechtlijnige donkerbruine banken. In een hoek daarvan is eene verscholen deur, die toegang geeft tot een gang

van het paleis, en juist voor die deur is de plaats, waar Philips II veertien jaren lang het kerkgezag kwam hooren. Zijne plaats was hier te midden der monniken, voor wie hij dit reuzenklooster had gebouwd. Het was hier, dat hij zijn rozenkrans afprevelde, en bad voor zijne ondernemingen tegen de vijanden des geloofs. Zijne gebeden hebben zijne volken geen heil gebracht, zijne legers niet gered en zijne vloten niet behouden. Want, zooals de overlevering verhaalt, het was op deze plaats in het koor van de kerk, dat hij met onverkleurd en onbewogen gelaat de tijding vernam van de vernieling zijner onoverwinnelijke vloot. Het is of in elken hoek van dit gebouw de geest van Philips II nog rondwaart.

De tocht naar het Escuriaal biedt den reiziger in stoffelijken zin niet veel aangenaams aan. Men moet er geen groote verfijning van tafel of gemak zoeken. Ook in dit opzicht schijnt de geest van Philips II er nog geëerbiedigd te worden. Maar wie de geschiedenis van Spanje in de zestiende eeuw zich wil voor oogen stellen, die kan niet beter doen dan naar het Escuriaal te gaan. Hij zal voor zijn zoekenden geest in

dien éénen dag meer voedsel vinden dan in tal van geschiedkronieken.

*
* *

PARIJS, 24 Januari.

De vluchtige indrukken, die ik medegeedeeld heb van mijne reis door Spanje, wil ik met enkele regelen besluiten, om den indruk van het geheel samen te vatten.

Wie reist voor zijn genoegen en gesteld is op zijn gemak, doet beter niet naar Spanje te gaan. Tegenwoordig zijn er ten minste op de hoofdlijnen slaapwagens in de spoortreinen. Maar deze geriefelijkheid, die onontbeerlijk is in een land, waar het spoorwegmaterieel zooveel te wenschen overlaat, is nog eerst van korten datum. Buitendien laten de hotels, vooral wat de tafel betreft, nog al een en ander te wenschen over. Te Madrid is men goed gelogeed, maar ook de prijzen zijn er naar evenredigheid. Wie eenigen tijd te Madrid verblijf houdt, doet goed om zoodra mogelijk een onderkomen in een particulier huis te zoeken, als hij er niet op gesteld is, vijftien of twintig frank daags te

betalen voor voeding en huisvesting in een hotel. Het is of de Spanjaarden maar half de waarde begrijpen van de merkwaardigheden in hun land. Zij zouden door deze een veel grooteren stroom van vreemdelingen kunnen aantrekken, indien de reisgelegenheden op een beetje meer Amerikaanse wijze geëxploiteerd werden.

't Is of Spanje nog steeds verbaasd de negentiende eeuw staat aan te gapen, zonder zelf nog met hart en ziel den geest des tijds te volgen. In vele opzichten is Spanje nog een onontgonnen veld. De schoone slaapster in het bosch is nog maar half ontwaakt bij het schallen van de negentiendeëeuwsche klaroen, en zij draait zich nog om, in de hoop van weder in te dommelen. Hoeveel ligt hier nog begraven in de boekerijen! In het Escuriaal is eene verzameling handschriften en oude drukwerken, waarvan slechts enkele lieden weten, wat er eigenlijk aanwezig is. Vraagt gij naar een gedrukten of zelfs naar een geschreven catalogus, dan deinzigen de bewaarders achteruit van schrik, dat een vreemdeling een oog zou werpen in de schatten, die zij zelven begraven houden. Te Sevilla, in de bibliotheek der kathedraal, heeft

men mij niet vergund aantekeningen te maken uit den geschreven catalogus, en het heeft mij de grootste moeite gekost, om een prentje te kopiëeren van de kleeding der koorknapen, die op 8 December een dans met castagnetten uitvoeren in de kathedraal. Er bestaan daarvan geen photographieën. Ik ben er eindelijk in geslaagd, de afbeelding in kopie meester te worden. Maar als men meent dat dit gemakkelijk ging, dan vergist men zich. Geen deur gaat er in Spanje open, of men moet eerst in stoffelijken zin van zijn goeden wil hebben doen blijken. En zoo is het overal. Ik heb op reis een fabrikant van legerbehoeften ontmoet, die mij verzekerde, dat hij geen contract met de Spaansche regeering kon sluiten, als hij aan de hoofdambtenaren van het ministerie geen fooien van vijfduizend of tienduizend frank uitdeelde, naar gelang van het bedrag der levering.

Het Spaansche leger, het moet gezegd worden, ziet er keurig netjes uit. De mannen zijn goed gekleed, goed uitgerust, goed gepoetst, en goed gedrild. Men zegt dat zij slecht gevoed worden, en men zegt ook, dat de officieren zeer slecht worden betaald. Dat zou ver-

klaren waarom de generaals, die een zekeren stand moeten ophouden, steeds geneigd zijn tot politieke staatsgrepen. Want let wel, dat alle omwentelingen in Spanje komen van boven, van de legerhoofden, die zich te Madrid eene goede plaats willen verzekeren, om zich aan de begrooting te goed te doen. De tegenwoordige koning, die door zijne vrienden zoowel als door zijne tegenstanders wordt geroemd om de gaven van zijn geest en om de aangename vormen van zijn omgang, heeft voor het leger veel gedaan. Wat ook zeer goed door hem georganiseerd schijnt te zijn, is de gendarmerie, die uit keursoldaten bestaat, en die aan alle stations en op alle groote wegen eene voortreffelijke figuur maakt. Dank zij deze instelling, kan men tegenwoordig veilig wandelen door geheel Spanje, wat niet altijd het geval geweest is.

Een andere tak van dienst, die ook goed georganiseerd schijnt te zijn — eere wien eere toekomt! — is de Staatsloterij. De Staatsloterij! Groot en klein, jong en oud, boer en edelman, stedeling en dorper, iedereen speelt in de loterij. Toen ik te Sevilla was, zou er te Madrid eene

groote prijs van 100,000 pesetas worden uitgeloot. Men verdrong elkaar om het telegraafbureau. Men scheurde elkaar de gedrukte cijfers der uitgelote prijzen uit de hand. Men verhaalt van Ferdinand VII, den vader van Isabella, dat als hij geld noodig had, hij eene boodschap zond aan de Staatsloterij, om te wijzen op de noodzakelijkheid dat de koning het beste nummer zou trekken.

Op Madagascar is in de grondwet geschreven, dat de koningin geen sterken drank mag gebruiken. Zoo zou men ook in de Spaansche grondwet hebben kunnen schrijven, dat de koning niet in de loterij mag spelen. Maar Ferdinand VII gaf niet veel om de grondwet. Die dagen zijn echter voorbij. Spanje heeft te veel behoefte aan de kapitalen van andere natiën, om niet een overgroot belang er bij te hebben, dat het land op eerlijke wijze wordt beheerd. Er is op dit oogenblik reeds eene massa vreemd kapitaal in Spanje. De Franschen hebben er de spoorwegen aangelegd, en zij exploiteeren er de mijnen. De Engelschen zijn er meester van de nijverheid. Dit is de hoofdoorzaak, waarom de Spanjaarden niet van de Franschen en vooral

niet van de Engelschen houden. Er schuilt veel naijver in dit alles, en naijver is menschelijk, zooals men zegt. Maar waarom steken de Spanjaarden dan ook zelve de handen niet beter uit de mouw? Bedelaars, verkoopers van loterijbriefjes en lediggangers, ziedaar de goede lieden, die overal den weg bezetten. En wat de winkels betreft, geen straat is er, of gij vindt er een verkooper van gitaren, waarop iedereen zijn deuntje tokkelen kan. Maar is het niet vreemd dat een volk, waarbij de dansmuziek en de kerkmuziek steeds eene zoo ruime plaats hebben ingenomen, geen enkelen grooten toondichter kan aanwijzen, en dat de muziek van Fransche, maar vooral van Italiaansche meesters de eerste plaats in de Opera heeft?

De schilderkunst is opnieuw in Spanje in hare opkomst. De moderne Spaansche schilders nemen eene eervolle plaats in op de wereldmarkt der kunst. Wellicht zal dit ook nog eenmaal het geval zijn met de andere takken van bedrijf van dit volk, dat zoo groote en degelijke hoedanigheden heeft.

